

**16. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ ARAPÇA VAKFİYELER VE OSMANLI
SİSTEMİNDE EĞİTİM
(SARAYBOSNA HÜSREV BEY VE EDİRNE SULTAN II. SELİM
MEDRESELERİ ÖRNEĞİNDE)**

MEVLÜT ÇAM

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ARAPÇA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

NİSAN, 2016

TELİF HAKKI ve TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren tezden fotokopi çekebilir.

YAZARIN

Adı : Mevlüt
Soyadı : ÇAM
Bölümü : Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalı Arap Dili Öğretmenliği
İmza :
Teslim Tarihi : ../04/2016

TEZİN

Türkçe Adı : 16. Yüzyılda Osmanlı Dönemi Arapça Vakfiyeler ve Osmanlı Sisteminde Eğitim (Sarayıbosna Hüsrev Bey ve Edirne Sultan II Selim Medreseleri Örneğinde)

İngilizce Adı : Waqfiyes in Arabic at The XVıth Century Ottoman Era and Education in the Ottoman System (In The Case of Sarajevo Husrev Bey and Edirne Sultan Selim II Medreses)

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilklere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Mevlüt ÇAM

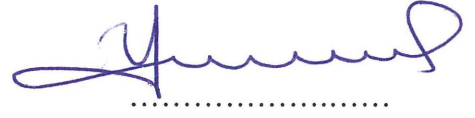
İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Mevlüt ÇAM tarafından hazırlanan “16. Yüzyılda Osmanlı Dönemi Arapça Vakfiyeler ve Osmanlı Sisteminde Eğitim (Saraybosna Hüsrev Bey ve Edirne Sultan II Selim Medreseleri Örneğinde)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Gazi Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Musa YILDIZ

Yabancı Diller Arap Dili Bölümü, Gazi Üniversitesi

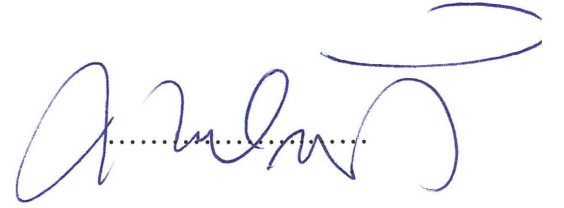
Üye: ..Yıld. Dar. Dr. Osmana DÜZGÜN

..G. Yabancı Diller Bölümü, Gazi Üniversitesi İlahiyat Fak. Bil. Fak.

Üye:Yıld. Dar. Dr. Murat ŞECCAN

Gazi Ün. E.D.B. Fak. Mül. Tec. Bölümü

Tez Savunma Tarihi: 24.05/2016

Bu tezin Yabancı Diller Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Ünvanı Adı Soyadı

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Tahir ATICI

.....

TEŞEKKÜR

“16. Yüzyılda Osmanlı Dönemi Arapça Vakfiyeler ve Osmanlı Sisteminde Eğitim (Saraybosna Hüsrev Bey ve Edirne Sultan II Selim Medreseleri Örneğinde)” adlı tez çalışması, hazırlık sınıflarında okuyan öğrencilerin Arapça öğretiminde karşılaştıkları yönetsel ve dilsel sorunları belirleyerek bu sorunlara çözüm önerileri sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği olan, bana rehberlik eden, görüş, öneri, pozitif yaklaşım ve tutumlarıyla yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Musa YILDIZ, Yrd. Doç. Dr. Şaban ÇETİN, Yrd. Doç. Celal Turgut KOÇ ve kıymetli kardeşim Ali Osman KIRALI'ye teşekkürlerimi sunarım.

Mevlüt ÇAM

Yüksek Lisans Öğrencisi

**16. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ ARAPÇA VAKFİYELER VE
OSMANLI SİSTEMİNDE EĞİTİM
(SARAYBOSNA HÜSREV BEY VE EDİRNE SULTAN II. SELİM
MEDRESELERİ ÖRNEĞİNDE)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mevlüt ÇAM
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Nisan 2016

ÖZ

İyilik, merhamet, şefkat gibi kavramların tarihi insanoğlunun yaratılışına kadar gider. Yaratılıştan günümüze kadar bu kavramların uygulaması olarak insanoğlu iyilik yapar veya iyilik yapanlara yardımcı olur. Birde bu kavramların zıddı olan kötülük, zulüm, şiddet gibi kavramlar vardır ki bunların tarihi de aynı şekilde insanın yaratılışına kadar iner. Tabii iyilik yapılırken yarattığını en iyi tanıyan olarak yaratıcının emirleri, tavsiyeleri insanlara yol gösterici olmuştur. İşte bu iyiliklerin müşahhaslaşmış örneklerinin en önemlilerinden biri olarak karşımıza Vakıf müessesesi çıkmaktadır. Özellikle İslam'ın gelişi ile birlikte Müslümanların dini referansları rehber kabul ederek ve yaratıcı tarafından kodlanan iyilik yapma hissi ile yaşadıkları coğrafyanın her tarafını kurdukları vakıflar vesile ile mamur hale getirdikleri görülmektedir. Vakıflar hizmetlerini tesis ettikleri vakıf hayrat yapılar vasıtasıyla kamuya sunarlar. Osmanlı dönemi vakıf hizmetlerinden birisi de eğitim hizmetidir. Coğrafyanın tamamında inşa eyledikleri mektep, medrese, muallimhane, darulkurra vs. müesseseler vesilesiyle öğrencilere eğitim hizmeti ücretsiz olarak sunulmuştur. Bu medreselerden iki tanesi de XVI. Yüzyıl eserlerinden olan Edirne'de Selimiye ve Saraybosna'da Hüsrev Bey Medreseleridir. Çalışmada vakfiyeye göre her iki

eğitim kurumu ile ilgili hükümler ve verilen hizmetler ortaya konarak tarihte verilen eğitim hizmetlerini gerçek belgeler üzerinden tanımamız mümkün olacağı gibi, diğer taraftan Arapça olarak yazılan her iki vakfiye Arap dili ve belagati açısından incelenerek bu güne kadar hiçbir çalışmaya konu olmamış dönemin vakfiyelerindeki edebi üslup, seviye ve edebi sanatlar  rnekleleriyle ortaya konulmuştur.

Bilim Kodu : Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Arapça  ğretmenliği Bölümü
Anahtar Kelimeler : Vakıf, Vakfiye, Medrese, Mektep, Müderris, Belagat
Sayfa Adedi : 73
Danışman : Prof. Dr. Musa YILDIZ

**WAQFIYES IN ARABIC AT THE 16th CENTURY OTTOMAN ERA
AND EDUCATION IN THE OTTOMAN SYSTEM
(IN THE CASE OF SARAJEVO HUSREV BEY AND EDIRNE
SULTAN SELIM II MEDRESES)**

(Master's Thesis)

Mevlüt ÇAM

GAZI UNIVERSITY

INSTITUTE OF EDUCATIONAL SCIENCE

April 2016

ABSTRACT

History of terms like charity, compassion and affection goes back to the creation of mankind. As implementation of these terms from the creation till today, human beings do favours or help the ones who do a favour. And there are the opposite terms like viciousness, cruelty and violence which also date back to the creation of humanity. Certainly orders and advices of the creator who knows his creatures in the best way has guided humanity to do favours. Thus, as one of the most noteworthy of concrete examples of these favours, there institution of waqf appears. It is apparent that especially with the advent of Islam, Muslims, through pious foundations they established, have built up each and every place they lived in, as being guided by religious references and with guidance of the feeling of goodness encoded by the creator. Waqfs through constituted charity buildings bestow services for public. One of the main functions of waqfs in the Ottoman era is education. Through institutions like schools, medreses, teachers' training schools, dar al-kurra and so on which were built in all-over the territory, educational services were provided free of charge to students. Two of them are medreses of Selimiye in Edirne and

Hüsrev Bey in Sarajevo which are monuments of the 16th century. By analyzing the terms concerning these two educational organizations and provided services according to waqfiye, this thesis not only enables us to understand training services performed in history via real documents, but also elucidates through examples the literary style, level and literary arts in waqfiyes of the era which has never been discussed before, by examining the two waqfiyes which were written in Arabic, in terms of Arabic language and rhetoric.

Science Code :Department of Foreign Languages Education, Arabic Language Teaching Discipline
Key Words : Waqf, Waqfiye, Medrese, School, Teacher, Rhetoric
Page Number : 73
Supervisor : Prof. Dr. Musa YILDIZ

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI ve TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ	1
1.1.Problem Durumu	1
1.2.Araştırmanın Amacı	3
1.3.Araştırmanın Önemi.....	3
1.4.Araştırmanın Varsayımları.....	4
BÖLÜM 2	5
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. Vakıf Kurumu ve Vakıf Anlayışı.....	5
2.2. Vakfiyelere Göre Vakıf Hizmet Müesseseleri (Hayrat Yapılar)	17
2.3. Vakıf Kayıtlar Arşivi	17
2.4. Vakfiye	17
2.4.1.Vakfiyelerin Bölümleri	18
2.4.2. Arapça Vakfiyeler	20
2.4.2.1.Sultan Selim Hân-ı Sani Vakfiyesi (Selimiye Vakfiyesi)	22
2.5.Selimiye Vakfiyesinin Arap Dili Belagatı Açısından Tahlili.....	24
2.5.1. Vakfiye Analizi	27
2.6.Gazi Hüsrev Bey Vakfiyesi.....	37
2.6.1.Hüsrev Bey Vakfiyesinin Arap Dili ve Belagatı Açısından Tahlili.....	39
2.7. Osmanlıda Eğitim	41

2.7.1.İslam ve Eğitim.....	41
2.7.2.Osmanlı Medreseleri.....	42
2.7.3.Osmanlı Vakıflarının Eğitimle İlgili Hedefleri/Amaçları	44
2.7.4.Külliye Medreseleri (Fatih Medresesi)	46
2.7.5.Fatih Vakfiyesine Göre Medrese Görevlileri Özellikleri.....	48
2.7.6.Edirne Selimiye Medreseleri	49
2.7.7.Vakfiyeye Göre Medrese Çalışanları Özellikleri ve Ücretleri	50
2.7.8.Darulkurra Görevlileri Özellikleri ve Ücretleri.....	51
2.7.9.Mektep Görevlileri Özellikleri ve Ücretleri.....	52
2.7.10.Saraybosna Hüsrev Bey Medresesi	52
BÖLÜM 3	57
YÖNTEM.....	57
3.1.Araştırmanın modeli.....	57
3.2.Evren ve Örneklem	57
3.3.Verilerin toplanması:.....	57
BÖLÜM 4	59
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	59
4.1. Sonuç	59
4.2. Öneriler	60
KAYNAKÇA	63
EKLER.....	67

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

GÜGEF	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
İMÜF	İstanbul Müftülüğü
TİEM	Türk İslam Eserleri Müzesi
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
TTK	Türk Tarih Kurumu
TDK	Türk Dil Kurumu
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Vak.	Vakfiye
VD	Vakıflar Dergisi
vb.	ve benzerleri
vs.	ve sair
Ed.	Editör
d.	Defter
s.	sayfa
Çev.	Çeviren

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Problem Durumu

Dil, insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisanıdır şeklinde tarif edilmekle birlikte, “Dil, seslerden oluşmuş içtimai bir müessesedir.” Ergin (2011: s.24), “Dil bir toplumun anlaşma vasıtası olduğu gibi aynı zamanda bir kültür taşıyıcısıdır” Özbay (2002: s.15), “Dil, kişilerin kendi aralarında konuşarak anlaşmasını temin eden doğal bir araçtır şeklinde farklı tarifleri de yapılmaktadır. Ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl geliştiği, kurallarını nasıl koyduğu ise tahminlerden öteye gidememektedir. Aksan (2009: s.11)

“Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlıktır. Dil, gerek insan ve gerek toplum gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünölemeyecek olan bilim, sanattır. Teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur.” Aksan (2009: s.11)

Yazılı her eser mutlaka bir dil ile okuyuculara ya da muhataplarına iletilir. Tabii bu eserler bir kitap, risale, varak ve değişik biçimlerde yazılabilir. Yazılı eserler kaleme alınırken edebi bir üslup veya kurallar ortaya çıkarken özellikle “devlet dili” diye adlandırabileceğimiz bir üslubun ortaya çıktığına şahit oluruz.

Günümüzde belirlenmiş kurallar etrafında yazılan yazılar geçmişte biraz da metni yazan kâtibin kültür seviyesi ile ilgili olarak farklılık gösteriyordu. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri dönemlerinde resmi kanunname, berat, ferman, vakfiye, şeriyye sicilleri, ilam gibi resmi veya hukuki belgelerin yazılışları incelendiğinde, belgelerin birbirine

benzemekle birlikte, üslup ve edebi sanatların kullanımı açısından farklılıklar olduğunu da görürüz.

İnsanlığın yaratılışından itibaren en fazla hüküm süren devletlerden bir tanesi de Osmanlı Devletidir. Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmında yaklaşık 600 yıl hüküm sürmüş bir devlet olan Osmanlı'nın resmi olarak kullandığı dil, Arapça, Türkçe ve Farsçanın mezc edilmesiyle ortaya çıkan ve bazılarına göre Osmanlı şeklinde isimlendirilerek ayrı bir dil olarak kabul edilen bazılarına göre ise Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılan Osmanlıcadır. Bununla birlikte resmi yazışmalarda Arapça belgelere de sıkça rastlanılmaktadır. Bu durum bize, kitap ve vahiy dili olan Arapçanın Müslüman bir devlet olan Osmanlıda ne kadar benimsendiğini göstermektedir.

Kanunname, ferman, berat gibi hukuki belgelerden birisi olan vakfiyelerin Selçuklu ve Beylikler döneminde Arapça olarak yazıldığı on dördüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise büyük çoğunlukla Osmanlı Türkçesi ile yazıldığı bilinmektedir. Bilhassa padişah, hanım sultan, sadrazam, vezir, paşa, şeyhülislam, darussaade ağası gibi devlet erkânına ait Osmanlıca olarak yazılan vakfiyelerde ise Arapçanın, Türkçe ve Farsça kelime veya cümlelere oranla daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

Vakfiyeler kullanılan dil ve üslup bakımından dönemin edebiyatta ulaştığı seviye ile ilgili ciddi veriler elde edilen belgeler olmakla birlikte, dini, sağlık, sosyal, iktisadi, kültürel hayat ve demografik yapı ile ilgili ana veri kaynaklarının başında gelmektedir. Bu sebeple gerek Selçuklu ve gerekse Osmanlı dönemlerini araştırarak kişilerin mutlaka başvurması gereken belgelerdir.

Örneğin; eğitim hayatı ve uygulamalar ile ilgili bir çalışma yapmak istiyorsak vakfiyeler birincil kaynaklarımız olmak durumundadır. Zira her biri ayrı tüzel kişilik olan vakıfların konu ile alakalı uygulamaları arasında benzerlikler olabildiği gibi kendine has şartlar taşıyan vakıflara da rastlamaktayız. Medreselerde verilen dersler genel olarak “Akli İlimler”, “Nakli İlimler” şeklinde tarif edilmekle birlikte öğrencilere sunulan hizmet çeşitliği, öğrenci ve öğretmende aranılan vasıflar, okutulacak dersler, öğrenci sayısı, eğitim/öğretim metotları gibi konularla, medrese, mektep, darulkurra, darulhuffaz vb. eğitim kurumlarının fiziki yapılarında da farklılıklara rastlamaktayız.

Osmanlı Devletinde ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğrenim hizmetleri askeri sınıf (devlet adamları) ve reaya (çiftçi, esnaf ve halk) nın kurduğu vakıflar tarafından yerine getiriliyordu. Bu hizmetin yerine getirilmesi için coğrafyanın her tarafında kurulan vakıflar

tarafından, sıbyan mektebi (ilkokul), mektep (orta öğretim kurumları), medrese (yükseköğrenim) kurumları kurularak eğitim hizmetleri yerine getiriliyordu. Bu kurulan vakıfların hukuki belgesi Arapça ve Osmanlı Türkçesi ile yazılan vakfiye adı verilen vakıf senetleridir.

1.2. Araştırmanın Amacı

-Daha önce Arapça Osmanlı Döneminin en özgün belgelerinden olan Arapça vakfiyeler (vakıf senetlerinin) dil ve edebiyat açısından bir tez olarak araştırılmamasından dolayı bu alanda ilk çalışmayı yaparak dikkatleri tarihi bilgi ve belgelere yönlendirmek.

-Osmanlı Türkçesinde Arapçanın etkisini ortaya koymak.

-Belgelere göre medreselerde öğretilen dersler, okutulan kitaplar ve kütüphane hizmetlerinin aktarılması.

-Arapça dil eğitiminin önemine vurgu yapmaktır.

1.3. Araştırmanın önemi

“Geçmişini bilmeyen geleceğini inşa edemez” deyiminden hareketle, Selçuklu ve Osmanlı Dönemine ait her alandaki uygulamaları belgeleriyle öğrenmek kültür mirasına sahip çıkmanın da bir gereğidir. Osmanlı ve Selçuklu şehirlerine baktığımızda, şehirlerin vakıflar yoluyla inşa edildiği, müesseselerin vakıflar yoluyla işlev kazandığı, sosyal hayatta aksayan durumların vakıflar eliyle düzeltildiği, sağlık hizmetlerinin vakıf müesseseleri olan Darüşşifa, Bimarhane, Hastaneler tarafından verildiği, eğitim hizmetleri ve giderlerinin vakıflar tarafından karşılandığı bilinmektedir. İncelenecek belgeler sayesinde bir medeniyetin eğitim hizmetleri ile ilgili izdüşümleri ortaya çıkarılarak kamuoyuna aktarılacaktır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivinde bulunan ve 2358 adedi Arapça 38461 adedi Osmanlıca olmak üzere toplam 40819 adet vakfiye ve zeyl vakfiyelerden Osmanlıca olanların transkribesi, Arapça olanların büyük bir kısmının Türkçe'ye çeviri işlemleri tamamlanmıştır.¹

Şüphesiz eğitimle ilgili olarak Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin en önemli vesikası vakfiyelerdir (vakıf senetleridir). Ancak, bu güne kadar vakfiye ve vakıf belgelerine yeterli önem verilmemesi, özellikle Arapça vakfiyeler üzerinde herhangi bir kapsamlı araştırma yapılmayarak, belgelerde geçen eğitim kurumları, kuralları, ahlakilik, eğitim müesseseleri,

¹ Bu Bilgiler Vakıf Kayıtlar Arşivi VAYS (Vakıf Arşiv Yönetim Sistemi) dan alınmıştır.

öğretim metotları ile ilgili bütüncül bir çalışma yapılmaması bir sorun olarak gözümüzün önünde durmaktadır.

Bu bağlamda;

-Başta Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi olmak üzere bünyesinde Osmanlı Dönemine materyal bulunan arşivlerde bir kısmı Arapça olan vakfiye ve vakıf belgeleri hakkında bir araştırma yapılmamış olması.

-Osmanlı döneminde kullanılan vakfiyeler ve vakıf belgelerinde kullanılan Arapça, edebi ve gramer kaidelerine uygun bir kullanım mıdır?

-Böyle bir çalışma ile günümüzde dil öğretimine bir katkı sağlayabilir miyiz?

-Geçmişte medreselerde ve diğer eğitim kurumlarında uygulanan iyi uygulama örneklerinin alınarak günümüzdeki eğitim sistemine olumlu katkılar sağlanabilir mi? Sorularına cevap aranacaktır.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

-Araştırmada elde edilen belgeler “Sultan Selim Han-ı Sani” ve “Gazi Hüsrev Bey” vakıflarınca sunulan eğitim hizmetlerinin çeşidini açığa çıkarmakta ve dönemindeki eğitim-öğretim faaliyetlerine ışık tuttuğu varsayılmaktadır.

-Ayrıca Arapça olarak kaleme alınan bu belgelerden, dönemin edebi üslup ve sanatlarına dair yeterli derecede veri elde edildiği varsayılmaktadır.

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Vakıf Kurumu ve Vakıf Anlayışı

Bilindiği üzere XI. asrın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya yerleşen Türkler, bu ülkede birçok siyasi teşekkül meydana getirmişlerdir. Bunlardan en büyükleri Anadolu Selçukluları, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'dir. Selçuklulardan önce ve sonra kurulan Beylikler de vardır. Bunlardan siyasi ve askeri bir varlık gösteremeyenler bile, kurdukları vakıf müesseseleri sayesinde, devraldıkları kültürel mirasları en iyi şekilde değerlendirerek ve çevre kültürlerden de yararlanarak, yeni kültürel terkipler meydana getirmişlerdir.

Türk-İslam devletlerinde ve toplumlarında bilinen vakıf kurumu, en yaygın ve gelişmiş biçimiyle Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemde ve coğrafyada uygulanmıştır. Osmanlılar Döneminde, imar ve iskân sisteminin önemli bir unsuru olarak görülen bu kurum, köylerin, mahallelerin, şehirlerin kuruluşu, gelişmesi ve şehirleşmesinde önemli roller üstlenmiştir. Kasaba ve şehirlerin fizikî yapısını, iç dokusunu belirleyen, toplumun ihtiyaç duyabileceği birçok kurumu ve yapıyı oluşturmuştur. Bunlar arasında eğitim, öğretim, sağlık, din, sosyal yardım, kültür, ulaşım, ticaret ve belediye kurumlarına ait pek çok yapı türü, hep vakıflarca oluşturulmuştur. Adı geçen kurumlardaki hizmetler de yine vakıf sistemi tarafından yürütülmüştür.

O halde vakıf nedir?

Vakıf, VIII. asır ortalarından XIX. asır sonlarına kadar uzanan bir dönemde İslam memleketlerinin, özellikle Selçuklular ve Osmanlılar zamanındaki Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında ehemmiyetli bir rol oynamış olan dini, hukuki ve sosyal bir müessesedir. Vakıf; kişinin mülkiyetine sahip olduğu menkul ve gayri-menkullerinden bir kısmını veya tamamını, Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle, kamunun

her hangi bir ihtiyacını gidermek üzere dini, hayri ve içtimai bir gaye için ebediyyen tahsis etmesi diye tarif edilebilir. Daha genel olarak menafî ibadullaha ait olmak üzere, akar veya akar hükmünde olan bir mülkü, temlik ve temellükten müebbeden alıkoymaktır şeklinde tarif edilmektedir. Öztürk (1999: 21).

Bu davranışın arkasında herhangi bir mecburiyet veya zorlama değil, insanlığa karşı ferdi sorumluluk hissi, vicdani hizmet duygusu, diğer bir ifadeyle iyilik, şefkat, yardımlaşma, dayanışma ve sair kültürel değerler yatmaktadır. Öyleyse vakfı, Müslüman toplumlarda, İslam'ın kültür sistemi unsurlarından birinin, bu toplumlara mensup bir kişiyi harekete geçirerek, onun şahsi mallarından bir kısmını kamu hizmeti görece kuruluşlara dönüştürmesi eylemi olarak da tanımlamamız mümkündür. Bu eylemin, diğer bir ifadeyle değerlerin müşahhaslaşarak müesseseseleşmesi olgusunun bir ürünü olan vakıf, İslam toplumlarının bazı dönemlerinde, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın her cephesinde kendisini hissettiren bir yapıya kavuşmuştur. Öztürk (1999: 23). Şunu rahatlıkla diyebiliriz ki; bir insan beşeri hayatın bütün icaplarını ve ihtiyaçlarını vakıflar vesilesiyle rahatlıkla yerine getirebilirdi.

Vakıf kelimesi bu gün kullandığımız anlamda Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde kelime olarak geçmemekle beraber vakfiyelerde ve uygulamada “sadakanın en efdali” olarak nitelendirilmektedir.

Ayet-i kerimeler de ise hayrat kelimesine vurgu yapılmaktadır.

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي
الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ

“Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, hayrat'ta, yani hayrî ve sosyal işlerde birbirleriyle yarış yaparlar, işte onlar kurtuluşa erenlerdir (iyi/erdemli insanlardır” K. Kerim (3:114)

وَلِكُلِّ وُجْهَةٍ هُوَ مَوْلِيهَا فَاسْتَبِقُوا الخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللهُ جَمِيعًا إِنَّ اللهَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Herkesin (ve her milletin) yöneldiği bir yönü ve yöntemi vardır. Siz hayrat yapmaya koşun, bu hususta birbirinizle yarış edin..." K. Kerim (2:148) ayetleri,

Yine hadis-i şeriflerde geçen;

“Ademoğlu hep, “malım, mülküm, malım mülküm” der. Halbuki senin malın; yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin veya sadaka olarak verip de onayladığından başkası değildir. Müslim (sr:2958)

الدنيا مزرعة الآخرة

“ed-dünyâ mezra‘atü'l-âhire: Dünya ahiretin tarlasıdır.”

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ : صَدَقَةٌ جَارِيَةٍ ، أَوْ عِلْمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ ، أَوْ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ

“İnsanoğlu öldüğünde üç şey dışında ameli kesilir; bu üç şey: kendisinden faydalanılan ilim, kendisine dua eden Salih evlat ve sadaka-i câriye”. Hadisleri ile Müslümanlar hayır yapmaya teşvik edildiği gibi, insanları derinden etkileyen dinî emir ve tavsiyeler Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında vakıf olarak karşılığını bulmuştur.

Ayrıca kültürün diğer parçasını oluşturan örfte de benzer tavsiyeler yer almaktadır. Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig’de “...sen herkesten iyi ol ve hep iyilik yapmaya çalış” derken; Âşıkpaşazâde, “mal odur ki hayra sarf oluna” demektedir. Öztürk (1999: 23-25)

Bununla beraber vakıf, iktisadi ve mali yardımlaşmada devamlılık ve verimlilik temin eden bir mahiyeti de haizdir.

Demek ki vakıf, insanlara tasarruf telkin eyleyen iktisadi bir mahiyette arz ediyor onu para ve malların işletilmesi gibi çağdaş ekonomi ve ticaretin gereği, hatta temeli bulunan önemli bir esası kuvveden fiile geçiren servetlerin durgun ve verimsiz kalmalarına izin vermeyen bir teşebbüs olarak gösterir. Diyen Şakir Berki hayır cihetine ilaveten vakfın ekonomik yönden mahiyetini de açıklar.

“Tarihçi; vakfiyelerden, vakıf eserlerin hangi devre ait olduğunu; mimari eserlerden, devrin fen ve sanat düzeyini; ifade ve üslûptan, devrin dil özelliğini öğrendiği gibi vakıf kurucusu tarihî şahsiyetlerin aile yapıları, maddi durumları ve hayırseverlikleri hakkında bilgi edinir, ismi değişen yerlerin eski adlarını öğrenir. Doğruluğundan şüphe edilmeyen bu bilgileri yeri geldiğinde eserlerinde çekinmeden kullanır.” diyerek vakıf belgelerinin tarihi önemini vurgular. Berki (1962, 19-21)

Bir kutsalı merkeze olarak inşa edilen İslam şehirlerinin temelinde vakıf kültür ve medeniyeti vardır. Vakıflar, hayır ve hasenat fikrinden hareketle İslam şehirlerinin oluşumunda ve gelişiminde büyük rol oynamıştır. Zira iyilik ve yardımlaşma düşüncesinin temelini oluşturan hayır, güzellik ve estetik kaygısının taşınmasına vesile olan hayrat ve hasenat kavramlarından doğan vakıf, bu iki kavramdan hareketle şehirleri inşa ve imar

etmiştir. Özellikle bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı'da, şehirlerin oluşumu ve gelişiminde birinci derecede vakıf müessesesinin rol oynadığını görürüz.

Şehirlerin vakıf külliyesi etrafında şekillendiğini belirten Ömer Lütfi Barkan; Osmanlı imparatorluğunda tipik bir şekilde Türk ve Müslüman olan şehirlerin oluşumunda ve gelişiminde genellikle memleketin sosyal ve iktisadi hayatında vakıf yoluyla kurulup idare edilmekte olan ve imaret sistemi adı altında tetkiki mümkün bulunan muayyen bir tesisler manzumesinin (Külliyesinin) büyük bir rol oynadığını belirtmektedir.

Vakıf, imânın kuşatıcılığında, ilim, fen ve sanatta kâmil manada bir gelişmeyi ifâde eden medeniyet, eskilerin "İ'mâr-i bilâd ve terfî'i ibâddır" tariflerinde olduğu gibi, beldeleri, şehirleri imar ederek insanların hayat seviyelerini yükseltme amaç ve gayretidir.

İşte bu medeniliğini veya medîneliliği teorikten pratiğe geçiren, dini, eğitim, kültürel, ticari, sağlık ve sosyal alanlarda yapılan eserlerle coğrafyayı vakıf medeniyeti haline getiren vakıflar, yapmış oldukları eserlerle mimari, estetik ve zerafet bakımından devrin en eşsiz örneklerini inşa ettikleri gibi, sundukları hizmetlerle ve yapılar içerisinde bulunan birçoğu sanat eseri olan tezhip, ayet, hadis, beyit, dörtlüklerle ve kelimâ-ı kibarlarda toplumun ruhuna hitap etmişlerdir.

Bu sebeple yapıların mimari ve sanatsal açıdan derununa inilmesi, irdelenmesi ne kadar önemli ise, dini, ahlaki, ruhi, açıdan incelenmesi de o kadar önemlidir.

İslam hukukuna göre kurulan vakıfların iki önemli unsuru vardır: Bunlardan birincisi, bizzat insanların yararlanması için kamuya terk edilen bina ve müesseselerdir ki buna *hayrât* adı verilir. İkincisi ise bu müesseselerin ebedi olarak yaşaması ve topluma hizmet sunabilmesi için bırakılan gelir kaynaklarıdır ki buna da *akarât* denir. Alın teriyle kazanılan mal varlığından bir kısmının veya tamamının başka insanların ihtiyaçlarını gidermek üzere vakfedilmeleri konusunda ise, Osmanlı coğrafyasının tamamında kurulmuş vakıfların vakfiyelerinde, genellikle "sadaka vermek", "ödünç vermek", "Allah yolunda (fi-sebîlillah) malını harcamak", "infak etmek", "yetimleri ve yoksulları doyurmak, kollamak gözetlemek", "fakiri doyurmak", "mescit ve sair hayrat yapmada yarışmak" gibi mefhumları ihtiva eden Kur'an ayetlerine, hadislere ve kelimâ-ı kibarlara atıfta bulunmaktadır.

Konu ile ilgili vakfiyelerde, vâkıflar vakıf kurma niyetlerinin sebebini, hedeflerini, ümitlerini açıkça ortaya koymaktadırlar. Örnek olarak Selim Ağa bin Abdülmennan'ın

Üsküdar'da kurmuş olduğu 1197 H. (1782 M.) tarihli vakfiyesinde yegâne kudret sahibi yaratıcının “Allah sana nasıl ihsan ettiyse sende o şekilde ihsan et” K. Kerim (28:77) emrine uyarak, “orada kendilerinde katkısı zencefil adı verilen selsebilden içeceklerle dolu bir kâseden içirilir” K. Kerim (76:17-18) lütfundan hissedar olmak “rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir” K. Kerim (76:21) vadi uyarınca ve Hz. Peygamberin o günde kişi sadakalarının gölgeleri altında gölgelenecektir müjdesi uyarınca sadakaya yönelerek sadakanın en önemli ve ebedisi olan vakfı tercih ederek vakfiyesini tescil ettirdiğini ve vakıf kurmaya karar verdiğini açıkça belirtmektedir.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, İslam dininin emirleri, tavsiyeleri ve onun en mütemmim ve mükemmel uygulayıcısı olan Hz. Peygamberin uygulamaları, yine yüce yaratıcının insanlara bahsetmiş olduğu iyilik, merhamet gibi duyguları veya özellikleri vakıfların kurulmasının temelini teşkil etmektedir.

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar göstermektedir ki, Selçuklu ve Osmanlı asırlarında binlerce kişi kendi paralarıyla, hiç bir şahsî menfaat beklemeksizin toplumun ihtiyacı olan hizmet alanlarında binlerce vakıf müessesesi kurmuş ve bu müesseselerin sürekli bir şekilde işleyebilmesi, hizmet verebilmesi gayesiyle, mülkleri olan ev, dükkân, mağaza, mahzen, tarla, bağ, bahçe, zeytinlik gibi gayrimenkuller ve tarım işletmeleri, değirmen, mengenehane, şişehane, boyane, yoğurthane ve saire gibi iktisadi kuruluşlardan bir kısmını veya birikmiş paralarının bir bölümünü gelir kaynağı olarak bu müesseselere tahsis etmişlerdir. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde vakıfların genel bütçesi, devlet bütçesinin zaman zaman üçte birinden fazla bir seviyeye ulaşmaktaydı. Demek oluyor ki, yukarıda ayet ve hadislerin hükümlerini benimseyen kişiler, hiçbir zorlama karşısında kalmaksızın kendi istekleriyle, kendi öz mallarından, devlet bütçesinin üçte biri veya daha fazlasına kadar bir geliri kamu hizmetlerine aktarmışlardır.

Osmanlı yönetim anlayışına göre, devletin görevi, adaleti sağlamak, tebaanın can ve mal emniyetini temin etmek ve insanlara dilediği gibi inanma ve kendini geliştirme fırsatı vermekten ibaretti. Bunların dışında kalan ve bir toplumun gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek görevi, sivil toplum kuruluşlarına bırakılmıştı.

Gerek padişahlar, saray erbabı ve gerekse ahali tarafından gerçekleştirilen ve Osmanlı döneminden günümüze intikal eden veya etmeyen imaretleri, hastaneleri, köprüleri, çeşmeleri, camileri kim veya kimler yaptırıyordu? Bu eserleri yaptıranlar gelir

kaynaklarını nereden ve nasıl temin ediyorlardı? Bunların görevleri, sınıfları, meslekleri, unvanları, gayeleri, toplum içerisindeki statüleri ne idi? Onları bu sosyal hizmet müesseselerini yaptırmaya ve vakıf kurmaya iten sebep ve saikler nelerdi?

Toplum ve devlet hayatımızın her alanında kendini bu kadar ağırlıklı olarak hissettiren vakıf müessesesini bu derece geniş hizmet ve faaliyet alanlarında başarıya ulaştıran ve insanları birbirleriyle yarış edercesine vakıf kurmaya sevk eden itici güç nedir?

Hangi dini, siyasi, sosyal ve kültürel sebep ve saikler, hangi felsefi düşünce, hangi hayat telakkisi, hangi dünya görüşü, kendinden önce hiçbir devlete nasip olmayacak şekilde Osmanlı Devleti'nde bir vakıf medeniyetinin doğmasını sağlamıştır?

Ülkeler ve milletler arası münasebetlerde, siyasi ve sosyal sürtüşmelerin, hatta sıcak çatışmaların sebebi olan; fert bazında “canın yongası” olarak nitelendirilen taşınır ve taşınmaz mallar, ekonomik değerler ve haklar, nasıl oluyor da gönül rızası ile şahsi servet olmaktan çıkartılabiliyor ve kamunun hizmetine sunulabiliyor? Bu yolla mektep, medrese, tekke ve kütüphane gibi eğitim ve ilim müesseseleri; cami, mescit ve namazgâh gibi dini müesseseler; hastane, eramilhane, imaret ve kabristan gibi sosyal ve beledi müesseseler; yol, su, köprü, çeşme ve sebil gibi bayındırlık ve kültürel müesseseler; hangi evrensel ve insani gayretlerin sonucunda meydana getirilmiştir?

Şüphesiz bu soruları daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak biz bunlardan sarf-ı nazarla Osmanlı toplum yapısı ve kültür hayatı çerçevesinde, bu konunun dinamiklerini yakalamaya çalışacağız.

Vakıf kelimesinin Kur'an'da terim olarak geçmesine ve hadiste de “sadaka-i cariye” olarak vasıflandırılmasına karşılık; vakıfların amacını teşkil eden her türlü “birr u hayr” ve “birr u takva” K. Kerim (5:2) nasta geniş çapta anlatılmış ve insanlar bu iyilik ve güzellikleri işlemeye teşvik edilmiştir. Kur'an'ın bu hükmü, “birr u takva” yönünde bir araya gelin yardımlaşın, dayanışma gösterin; yoksa “ism ve udvan” yönünde değil tarzında özetlenmiştir. Öztürk (1999: 23) .

“Birr” nefsin bencilliğinden kurtulmak, kendi ihtiyacı olan nesnelere bile daha fazla ihtiyacı olana “infak” edebilmektir. “Takva” ise Allah'tan alınan güçle hukuka ve ahlaka aykırı yönlerde sevk eden “iğva”ya karşı koymaktır. “ism” ve “udvân” ise, meşru ve iyi harcama biçimlerinin tam karşısı bir davranıştır. Hatemi (1996: 11-15). Cenab-ı Hakk bu hükümlerle de yetinmez. Adeta “canın yongası” olan dünya malı ile kulunu sınar. Kavramları yerli yerine oturtması ve olgunlaşması için onu eğitir. “Siz sevdiğiniz

şeylerden harcayınca kadar asla iyilik ve güzelliğe ulaşmış olamazsınız” K. Kerim (3: 92) fermanını kullarına vazedir.

İnsanları vakıf kurmaya sevk eden sebep ve saiklerden birçoğunu, vakfiyelerin başlangıç kısımlarında yer alan ifadelerde bulmak mümkündür. Bu hususa vakfiyelerden birkaç örnek vermek gerekirse, şu ifadelerle karşılaşılmaktadır.

Edirne Selimiye Külliyesi’ne ait Padişah II. Selim 1579 tarihli vakfiyesi şöyle başlamaktadır:

“Hamd Allah’a ki, O’nun güç ve kudreti karşısında akıllar ve anlayışlar durup kalır. O’nun melekutunu müşahedede büyük sultanların idrakleri hayrete düşer. Ebedilik ancak O’nun izzet ve şanına mahsustur... Ölüm herkesi yakalar. Servet kimseyi toprağa girmekten kurtaramaz... Ölümden ne peygamber (sa.), ne sultan, ne vezir, ne emir, ne hakim, ne de Süleyman (Kanuni) ve oğlu Selim kurtulur.”

“Hikmet ancak Hakk’ı bilmek ve O’na layık ibadet yapmaktır... Osmanlı hanedanı büyük ve ilahi bir nimete mazhar olmuştur. Onlardan birinin parlak saadet yıldızı doğunca ilk işi, ahiret gününe faydalı olacak bir hayır yapmak olmuştur. Bu onların nesilden nesile gelen adetleridir... Böylece nice büyük hayırlar, nice devamlı eserler meydana getirmişlerdir.”

Kernzi Hasan Efendi 1710 tarihli vakfiyesinde; “Baki ve sabit olmayan bu dünya evinin nimetleri geçici bir gölge, onda oturmakta olan kimse ise, gitmek üzere olan misafir gibidir. Akıllı olan her insan gaflette olmaz. Geleceğini göz önünde bulundurarak ahirette vadedilen iyi mertebelere ulaşabilmek için, hayır ve iyilik tohumunu dünya tarlasına eker... Böylece vakıf, iyilik ve hayırla uzun süre anılmak suretiyle ölümsüzleşmeyi düşünür.”

Ebubekir Efendi bin Timur Ağa 1656 tarihli vakfiyesinde; “Bu aldatıcı dünyanın mal, mülk ve itibarı kararsız, taht ve tacı emanettir. Allah’tan başka her şey yok olacaktır... Dünya bir kimse için devam edip kalacak olsaydı, Allah’ın Resulü onda ebedi kalırdı... Her olgun olan kimsenin yaşlanmadan önce, gücünün yettiği vakitte hayır ve iyilik yaparak ahiret hayatını düşünmesi gerekir. Vakıf, hayır ve sadaka türlerinin en mükemmeli ve baki kalacak iyiliklerin en güzelidir.” Diyerek dünyanın geçiciliğine ve ahiretin baki olduğuna vurgu yaparlar.

İnsan bu dünyada ne kadar çok servet ve imkanlara sahip olursa olsun, ömür denen olay, bir gün gelecek bitecektir. Oysa insan daha uzun süre yaşamak Arsebük (1938: 297) bu

dünyada çevresine karşı saygı ile anılacak bir mevkiye ulaşmak Elmalılı (1327: 2-9), Yazgan (1987: 253-258), ölümden sonra da Allah'ın rızasını kazanmış bir kul olarak anılmak istemektedir Köprülü (1942: 1-35), Berki (1962: 19-21).

İnsanları vakıf yapmaya yöneltten bu sebep ve saiklerin yanında; İslam toplumlarında meydana gelen siyasi ve sosyal değişimleri, servetin teşhiri ve transferine yönelik psikolojik arzuları, sosyo-ekonomik ihtiyaçları, toplumun ahlaki, zihni ve kültürel yapısını, elde edilen servetin müsadere Mehmet Nuri Paşa (1327: 103-104) veya miras yoluyla bölünüp parçalanmadan, emin bir şekilde gelecek kuşaklara intikal ettirme düşüncesi Ülgen (1971: 32), devletin güç ve kudretinin sergilenmesi ve tebaanın nabzını tutulması... ve daha bunlara benzer pek çok faktörleri saymak mümkündür.

Medeniyetler ve topluluklar açısından vakfi doğuran sebep ve saikler bu ve benzeri amillerdir. Ancak her zaman insanların dini gayelerle vakıf tesis ettiğini söylemek, tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Yine kimi çevrelerin söylediği gibi Köprülü (1942: 29), bazı kimselerin mallarını müsadere korumak gayesi ile vakıf kurdukları iddiaları da tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Mehmet Nuri Paşa (1327: 105-106). Fakat bütün bunlara rağmen vakfi doğuran amiller arasında bir sıralamaya gittiğimizde; şahsiyet ve kültürümüzün şekillenmesinde derin izleri bulunan inanç sistemimizin; dünyayı, devleti, makam ve ikbali değerlendirme biçimimizin ve atomize olmuş zayıf bireyleri, güçlü çevrelere ve mütegalibeye karşı korunma esasına dayanan, “halkı yaşat ki devlet yaşasın” felsefesine dayanan yönetim anlayışımızın başta geldiğini görmekteyiz. Öztürk (1999: 23-25).

Vakıf müessesesi sayesinde, birçok kişi kendi öz mallarını ahalinin diğer fertleri yararına hizmet sunacak hayrat eserler tesis etmek suretiyle merhamet, şefkat ve yardımlaşma prensibini müşahhaslaştırmışlardır. Meşru yollarla, çalışarak mülk edinmiş, fakat ihtiyaçlarından fazlasını kamu hizmetlerine aktararak sosyal adaleti gerçekleştirmişlerdir. Üstelik dil, din ve ırk ayrımı gözetmeksizin herkese hizmet veren vakıf müessesesi, böylece hoşgörünün de en iyi örneklerini sunmuştur.

Ayrıca maddî bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi ulvî ve fevkalâde bir düşüncenin hasılası olan vakıf kurumu, yüzyıllardan beri İslâm ülkelerinde büyük bir önem kazanmış, sosyal, dini, iktisadi ve kültürel hayat üzerinde derin izler bırakmış olan dinî ve hukukî bir müessesedir. İnsanın yaratılışı gereği fitratında mevcut olan yardımlaşma ve iyilik yapma hissi, şüphesiz ki insanlık tarihi kadar eskidir. Bu his, dinî emir ve hükümlerle

birleşince daha da kuvvet kazanmıştır. İslâm ülkelerinde vakıfların, asırlarca büyük bir fonksiyon icra etmesinin sebebini burada aramak lazımdır. Çünkü "insanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı, Allah yolunda harcanan (başka bir ifade ile vakf edilen), vakfin en hayırlısı da insanların en çok duydukları ihtiyacı karşılayandır" düsturunun anlamını çok iyi bilen Müslümanlar, bu yolda birbirleri ile âdeta yarış edercesine vakıf tesisler kurmuşlardır.

Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle, başkalarına karşılıksız yardım etmek gibi ilahi öğreti ve emirleri referans alarak ortaya çıkan vakıflar; toplumun hayır ve iyiliğine olan her yere hizmet götürüyorlar ve buldukları bölgede sağlam birer sigorta teşkilâtı gibi vazife görüyorlardı. Vakıf kurucuları, Anadolu başta olmak üzere Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde, kamunun ihtiyaçlarını karşılamak ve yoksulların ve sair ahalinin her türlü elem ve ızdırabını gidermek, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, imaret, aşevi, dullar evi, mektep, medrese, darulhadis, darulkurra, kütüphane, cami, mescit, namazgâh, musalla, hangah, tekke, zaviye, bimarhane, daruşşifa, hastane, miskinler evi, daruttıb, hamam, sebil, şadırvan, çeşme, su bendi, yol, köprü gibi müesseseler yapmasının yanında, kayıkhanesi, mezarlık, piknik yeri, kaldırım döşeme, yol yapımı gibi pek çok alanlardaki hizmetleri ifa etmişlerdir.

Müslüman-Türk insanının engin şefkat ve merhamet duygusu ile İslâm dininin inananları mutlak kardeş yapan prensiplerinin kaynaşmasının en güzel ürünleri olarak, "menâfii ibâdullahâ ait olmak üzere" kurulan vakıflarımız içerisinde, doğrudan olduğu kadar, dolaylı olarak da sosyal hayatı, yetimleri, hastaları, güçsüzleri, kadınları hedef alan çok sayıda örnek bulunmaktadır. Ömer Hilmi'nin "Vakfin efdali, nassın kenduye eşedd ihtiyaç ile muhtaç olduğu bir şeyi vakf etmektir." Ömer Hilmi (1307: 15) anlayışına uygun olarak aşağıda örnekleri verilen türde binlerce vakıf kurulmuştur. Bunlardan bir kaçını hatırlamak gerekirse;

Fakir, dul, öksüz ve borçlulara para yardımı yapılması ve bu kişilerin kalacağı mekânlar tesis edilmesi, öğrencilere elbise ve yemek verilmesi, mürekkep ve kırtasiye giderlerinin karşılanması, bahar mevsiminde mesire alanlarında öğrencilerin pikniğe çıkarılması, evlenecek genç kızlara çeyiz hazırlanması, günün ihtiyaçlarının yanı sıra efendileri azarlamasın diye kâse ve bardak gibi kap kacak kıran hizmetçilere ücret verilmesi, halka meyve ve sebze verilmesi, çalışamayacak derecede hastalanan kayıkçı ve hamalların bakımı, şehirlerdeki cadde ve sokakların temiz tutulması, vakıf bahçe ve tarlaya her yıl

muhtelif cinsten meyve ağacının dikilmesi, vakıf mandırada çalışan esirlerin (köle ve cariye) münasıpleri ile evlendirilmesi, vakfa on yıl hizmet edenlerin de azat edilmesi, terkip edilen ilaçların hastalara dağıtılması, dünyada gıybet ettiği kişilerden helallik alınması amacıyla cüzler okunarak o kimselerin ruhlarına hibe edilmesi, deniz kazasında ölenleri ailelerine yardım yapılması gibi vakıf şartları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivinde bulunan vakfiyelerin şartlarından bazılarıdır. Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; Osmanlı toplumunda vakıfların hizmet götürmediği bir sahayı görmek hemen hemen mümkün değildir.

Halka meyve ve sebze verilmesi, çalışamayacak derecede hastalanan kayıkçı ve hamalların bakımı, çocukların emzirilmesi, şehirlerdeki cadde ve sokakların temiz tutulması için ecdat tarafından yapılan vakıfları bütün bu söylediklerimiz için delil gösterebiliriz. Bilhassa temizlik bakımından günümüz insanının düşünemeyeceği fakat anlatıldığı zaman da hayrette kalacağı bir vakıftan söz etmek yerinde olacaktır. Buna göre sokaklara atılan tükürük ve balgamlar ile insanı tiksindiren diğer maddeler üzerine kül döktürülmek suretiyle çirkin manzaraları ve zararlarını gidermek için para tahsis edip adamlar tayin eden hayır sahipleri (vâkıf) de vardır. Medrese, mektep gibi eğitim kurumları, cami, mescit, tekke gibi dini eserler, hamam, han, bedestan ve köprü gibi sosyal yapıların duvarlarına yapılan çizikler ve işaretlerin silinmesinin dahi vakıf şartlarından olduğunu görürüz. Selçuk Hatun gibi, bıraktığı vakıf bahçe ve tarlaya her yıl muhtelif cinsten 100 meyve ağacının dikilmesini şart koşanlar da vardı. Abdullah oğlu Hacı İbrahim, Yeni Cami'de duran leylekler için yılda 100 kuruş yem parası vakfetmişti. Yorgancı İsmail Çelebi, Beykoz'daki tekkeye vakfettiği mandırada çalışan esirlerin (köle ve cariye) münasıpleri ile evlendirilmesini şart koşar ve "gence karı, karıya genç tezvîr olunmaya ve evlatları dahi üslûb-ı mezkûr üzere tezvîc oluna" diyerek yaşları birbirine yakın olmayan gençlerle yaşlıların birbirleri ile evlendirilmemesini ister. Bunlardan, vakfa 10 yıl hizmet edenlerin de azat edilmesi, vakfiyenin şartları arasında yer almaktadır.

Yetim çocuklarla ilgili hükümler içeren, sayılanlar haricinde de çok sayıda vakfiye bulunmaktadır. Bunlardan Seyyid Ahmed Ağa kızı Ümmügülsüm Hanım'ın 26 Ağustos 1790'da Tekirdağ'da kurduğu vakfının vakfiyesinde; "...vakıf gelirlerinden her yıl yüz kuruş ayrılarak Ramazan ayında, yoksul ve yetim Müslüman çocuklar için yeteri kadar entari, şal, cübbe, fes, yemeni ve pabuç, kuşak, don satın alına. Bu elbiseler bayrama yakın ihtiyaç sahiplerine dağıtılarak, mahzun gönülleri şenlendirile ve hayır duaları alına..." hükmü yer almaktadır.

Bursa’da 1915’te İnegöllü el-Hâc Saffet Bey tarafından kurulan vakıfta ise; şehit düşen askerlerimizin kimsesiz dul kalan iffetli eş ve yetim çocuklarının barındırılması amaçlanmıştır. Burada geliştirilen sistem sayesinde, öksüz kalan çocuklar, annelerinden ayrılarak aile şefkatinden mahrum edilmemektedirler. Kurulan erâmilhâne’de barındırılan hanımlar ve çocuklarının maddî ihtiyaçlarının karşılanması yanında, eğitim ve terbiyeleri konusuna da özel bir itina gösterilmiştir.

İznik’te 1003 H. (1594 M.) tarihinde “Mehmet Kethüda bin Hüseyin Nasrullah tarafından kurulan vakıfta; vakfettiği bahçelerdeki meyvelerden fakirlerin istediği miktarda almasını ve fakir ve yetimlere günlük ekmek dağıtılması şart koşulmuştur.

Yine vakfiyelerde uzun süre hapiste olan müflis tüccarların borçlarının ödenerek hapisten çıkmalarını sağlayan Abbas Ağa bin Abdurrezzak’ın kurduğu 1080 h. (1669 m.) tarihli vakfiye, hayvanların su içmelerini temin etmek için taş tekneler koyan Fatma Hanım binti Abdullah 1274 h. (1857 m.) tarihli vakfiye, fakir ve muhtaç insanların su kuyularının tamirlerini yaptıran ve kuyusu olmayanlara kuyu açtıran Hasan Hayri Efendinin 1329 h. (1911 m.) tarihli vakfiye, öğrencilere kağıt ve mürekkep verilmesini şart kılan Sabri Mehmet Efendi bin Abdulmuin 1095 h. (1684 m.) tarihli vakfiye², mahalle bekçilerine ücret veren Şerife Fatma binti Mustafa 1230 h. (1815 m.) tarihli vakfiye, Üsküdar ve civarında mecnunlara ve meczuplara mevsim meyve meyveleri dağıtılmasını şart kılan Feyzi Efendi bin Hasan 1288 h. (1871 m.) tarihli vakfiyesi gibi ilginç ve önemli şartlar içeren vakıflara rastlamak mümkündür.

Devlet ve toplum hayatının her alanında, kültürün her kademesinde tesiri olduğunu gördüğümüz vakıf anlayışı sayesinde, şahsi servetler, sayısız köy ve şehirde Müslümanların dini, sosyal, kültürel ve hatta siyasi merkezleri olarak tezahür eden camiler haline gelmiştir. Bu servetler, bazı camilerin çevresinde, medrese, imaret, çeşme, sebil, kütüphane, hastane ve bunun gibi diğer kuruluşlara dönüşmüş, böylece külliyeleşmiş olmuştur. Birer hizmet kompleksi ve sosyal teşkilatlar bütünlüğü olan külliyeleşmiş, Türkiye’nin her tarafına yayılmış, Anadolu’ya Türk mührünü vuran önemli kuruluşlar olmuşlardır. Öyle ki, birçok yeni köy, kasaba ve şehir bu külliyeleşmiş etrafında gelişerek kurulmuşlar ve iskânını tamamlamışlardır. Bu doğrultuda söz konusu şehirlerin mahalle,

² Öğrencilere mürekkep ve kırtasiye ihtiyaçlarının sağlanması çok sayıda vakfiyede hüküm altına alınmış olup, İstanbul’un Avrupa yakasında Bayezid Camii önünde Anadolu yakasında Üsküdar’da öğrencilere ücretsiz mürekkep ve sair ihtiyaçlarının dağıtıldığı vakfiyelerden anlaşılmaktadır.

mevki, sokak adlarını dahi o mahaldeki vakıf kurucusundan veya vakıf eserinden aldığı bilinmektedir.

Bütün bu uygulama örneklerine bakarak Osmanlı'ya, sadaka-i cariye'nin en efdali saydığı³ vakıf müessesesini en mütemmim haliyle geliştiren İslam Devleti diyebiliriz.

Bununla birlikte vakfiye ve vakıf belgelerinden tarihimizin her bölümü ile ilgili önemli bilgiler elde etmemiz mümkündür.

Vakfiye ve vakıf belgelerinin önemini, vakıflarla ilgili önemli çalışmaları bulunan merhum Fuat Köprülü şöyle ifade eder:

"Vakıf müessesesi, orta ve yeniçağlar Türk ve İslam dünyasını tetkik için birinci derecede mühim bir kaynaktır. İlim dünyasının kolayca erişebileceği vakıf vesikaları, yalnız vakıf müessesesini hukuki ve tarihi bakımlardan aydınlatmakla kalmayacak; tarihimizin her şubesini aydınlatabilecek yeni vesikalar elde edilmiş olacaktır. Bu vesikalar birinci derecede mühim tarihi kaynaklar olarak yalnız milli tarihimize değil, bütün dünya tarihine büyük bir hizmette bulunmuş olacaktır. İktisidî Tarih, İçtimaî Tarih, Şehir Tarihî, İskân Tarihi, Tarihî Topografya, İdarî ve Mâlî Tarih, Dinî Tarih hülâsa eski Türk cemiyetinin dahilî bünyesini, muhtelif içtimaî tabakaların hayat şartlarına, hukukî, içtimaî münasebetlerini bize gösterecek bütün tarih şubeleri bundan en büyük istifadeyi temin edecektir. Şehirlere nasıl iskân edildiğini, yeni mahallelerin nasıl teşekkül ettiğini, muhtelif sanat mensuplarının nerelerde temerküz ettiğini, muhtelif ticarî faaliyetlerinin inkişâf derecesini, muhtelif halk tabakalarının hayat seviyelerini, eşya ve para kıymetlerini, muhtelif vergilerin mahiyetini, ilmî ve dinî müesseselerle içtimaî yardım müesseselerinin inkişafını bize vesikalar anlatacaktır. Daha ziyade askerî ve siyasî vakaları, hükümdarların ve büyük ricalin hayat ve sergüzeştlerini anlatmakla iktifa eden kroniklerin arada bir tesadüf kabilinden bahsettikleri umumî hayatı yani cemiyetin hakiki bünyesini asıl bu vesikalar sayesinde öğrenebileceğiz... O halde milli tarihimizin birçok meçhul cephelerini bize gösterecek olan bu vakıf vesikaları üzerinde sağlam bir planla çalışmaya başlayalım... Bu vesikalar birinci derecede mühim tarihî kaynaklar olarak yalnız millî tarihimize değil, bütün dünya tarihine büyük bir hizmette bulunmuş olacaktır" Köprülü (1938, 41).

diyerek önemini vurguladığı belgelerin ana omurgasını oluşturan vakfiyeler, eserleri günümüze intikal etmiş geçmiş medeniyetimize ait muhteşem bir medeniyet mefkuresi ve tasavvuru planlayan, sosyal hayata dair kültürel sınırlar barındıran, eğitim hayatı ile ilgili oldukça önemli ipuçları veren belgelerdir.

Halim Baki Kunter ise Vakıf Kayıtlar Arşivi ilgili şu ifadelerle arşivin önemini vurgular:

"Vakıf gayrimenkulların tapusu mesabesinde olan vakfiye, ferman, berat, ahkâm, hüccet ve şâir vesikalarla tarih boyunca vakıfların tesis ve tanzimi ile ilgili her türlü belge ve evrâk"tan müteşekkil bir fondur. Kunter (1942, 15-28).

³ Vakfiyelerde vakıf: Sadaka-i cariye'nin en faziletlisi ve bedi olması sebebi ile getirisi hiç bitmeyen olarak tarif edilir.

2.2. Vakfiyelere Göre Vakıf Hizmet Müesseseleri (Hayrat Yapılar)

Vakıf hayrat yapıları yapı olarak veya hizmet verdikleri gruplar olarak dört ana başlık altında toplayabiliriz.

-Dini Yapılar: Cami, Mescid, Hangah, Tekke, Türbe, Namazgah, Musalla.

-Eğitim Kurumları: Medrese, Mekteb, Muallimhane, Darulhadis, Dârulkurra, Darulhuffâz, Kütüphane

-Sağlık Kurumları: Daruşşifa (Hastane), Bimaristan, Tabhane, Miskinlerevi, Edviyeci (Eczane).

-Sosyal Yapılar: Çarşı, Han, Hamam, Kervansaray, Misafîrhane, İmaret, Aşevi, Dullarevi, Çeşme, Şadırvan, Sebil, Suyolu, Su Kemerî, Köprü, Su Bendi, Kaldırım, Kayıkhané, İskele, Mezarlık, Mesire Alanı, Spor Alanları.

2.3. Vakıf Kayıtlar Arşivi

Vakıf Kayıtlar Arşivinde Beylikler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalan aslı veya sureti günümüze kadar ulaşabilen 27 binin üzerinde vakfiye, zeyl vakfiye; kurulan vakıfların işlem ve işleyişleri ile ilgili sayıları milyonları bulan yüzlerce çeşit vakıf belgesi mevcuttur. Bu belgelerden bilhassa vakfın kuruluş senedi de denen vakfiye ve zeyl vakfiyeler, vakıf kurucusunun zihin dünyasını, insan ve dünya anlayışını, ayrıca vakıf kurma gerekçelerini açıklamaya yarayan verilerle doludur. Bu sebeple, söz konusu belgelerden vakıf müesseselerine hayat veren kültür sistemi unsurlarını yakalamamız da mümkündür. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi bünyesinde bulundurduğu 27.419 vakfiye ile dünyanın en büyük “vakfiye” arşivi konumundadır.

Vakıf Kayıtlar Arşivinde vakfiye defterleri başta olmak üzere; atik (hazine), yeni şahsiyet, hurufat, ahkam, tafsil, tafsil-i nizamât, berat, ilmihanet, mukataa, muhasebe, maaş, mahlulat, temessük, fihrist, askeri gibi fonlara ayrılmış 8300’ ün üzerinde defter, 993.000 müstakil vesika bulunmaktadır.⁴

2.4. Vakfiye

Vakfiye: Vakıf kurucusunun, akar, hayrat, şartları ve hükümlerinin kayıtlı olduğu vakfın kuruluş nizamnamesidir. Günümüzdeki kullanılan hali ile vakıf senedi de diyebiliriz. Başka bir ifadeyle, kurulan bir vakfın hangi amaçlarla kurulduğu, bu vakıf için ayrılan

⁴⁴ Bu bilgiler Vakıf Kayıtlar Arşivindeki çalışmalarım esnasında tespit edilmiştir.

gelir kaynakları, gelir kaynaklarının nasıl işletileceği, hedeflenen hizmetlerin nasıl ve nerede gerçekleştirileceğine dair ilkeleri içeren ve bu ilkelerin kaynağını aldığı hukuki dayanakları belirleyen kuruluş belgesine vakfiye adı verilir.

Arşivde bulunan Anadolu Vakfiye, Küçük Evkaf, Rumeli Vakfiye, Hameyn, Dersaadet Vakfiye ve Müstakil Vakfiye adlarıyla beş fonda 2358 adedi Arapça 38461 adedi Osmanlıca olmak üzere toplam 40819 adet vakfiye ve zeyl vakfiye kayıtlı bulunmaktadır.⁵

2.4.1. Vakfiyelerin Bölümleri

Vakfiyeler genel olarak 10 ana bölümden oluşur:

1.Tescil tevki veya tasdik kısmı diğer bir ifadeyle kadı onay kısmı. Vakfın kuruluşuna hüküm veren Kazasker, Kadı veya Kadı'nın yetkilendirdiği kişinin onayı.

2.Hamdele-Salvele kısmı: Bu bölüm vakfiyelerin en edebi ve belîğ bölümleri olup, Allah'a hamd ü senâ ve resulüne salât ü selâmı içeren bölümden sonra ayet, hadis, kelimeler ve özlü sözlerle dünyanın fâni ve ahiretin bâki olduğu, vakıf kurmanın önemi, ölümün hakikati vb. bilgiler edebî bir üslûpla anlatılır. Edebi bir üslupla aktarılan bu kısımlarda Arapça veya Osmanlıca olarak söz sanatları icra edilir. Ancak bu kısım vakfiyenin hukukî bir rûknü sayılmaz.

3.Vakıf kurucusuna dair bilgiler: Bu bölümde vakıf kurucusunun adı, baba adı, mesleği ve ikamet yeri gibi kişisel ayrıntılar ile mesleğine ve toplum içerisinde saygınlığına ve konumuna göre vakıf kurucusu ile ilgili övgü ifadeleri yazılıdır.

4.Mevkufun tarifi ve tasviri: Bu bölümde vakfedilen mal ve mülkün miktarı, bulunduğu yer ve sınırları, iktisap şekli, inşa veya ihya edilen hayratın cinsi ve türü ayrıntılarıyla belirtilir.

5.Vakıf şartları: Vakfedilen mal ve mülkün kiralama, işletme biçimi ve süresi, elde edilen vakıf gelirinin hangi alanlarda nasıl kullanılacağı, vakıf görevlilerine ve mensuplarına ödenecek ücret ve tahsisatı belirten şartlar ile vakıf hayrat eserlerde ne şekilde ve kimlere hangi hizmetlerin verileceği kayıtlıdır.

6.Mütevelli tarifi: Vakfiyelerde iki tür mütevelli bulunur. Birincisi tescil mütevellisidir, vakfın Kadı huzurunda tescil işleminin tamamlanmasıyla görevi sona erer. İkincisi vâkıfın vakfının yönetimini bıraktığı ve niteliklerini açıkladığı kimselerdir. Bu bölümde mütevelli başta olmak üzere vakfın idari yöneticileri sınıfında olan katip/muhasebeci, cabi/tahsildar,

⁵ Bu bilgiler Vakıf Kayıtlar Arşivindeki çalışmalarım esnasında tespit edilmiştir.

nazır/denetçi onlarda bulunması gereken özellikler detaylı bir şekilde belirtilir. Hatta vakfiyelerin birçoğunda herhangi bir vakıf hayrat eserinde görev yapacak imam, hatip, zaviyedar, müderris, asistan, suyolcu, tamirci v.s gibi görevlilerle vakıftan hizmet alan öğrenci, fakir, kadın, çocuk gibi mürtezikalının özellikleri de yazılır.

7.Vakfın kuruluşuna dair hüküm kısmı: Vakfın kuruluşu Hanefi Mezhebi imamı görüşlerine göre yapılır. Bu bölümde vakfiyede belirtilen şartlarla ilgili olarak mezhep imamlarının vakıf konusundaki görüş farklılıkları ortaya konulur ve hâkim, imamlardan herhangi birinin veya ikisinin görüşlerine göre vakfın kurulmasına onay verir. Vâkıfın ölümünden sonra vârislerinin veya hayatta iken kendisinin pişman olması ihtimaline karşı vakfın iptalinin önlenmesine ilişkin bir rüknüdür.

8.Dua/Beddua bölümü. Burada vakfa yönelik olumsuz tasarrufları, tecavüzleri, taaruzları, şart değişikliklerini önlemek için vakfiyeden vakfiyeye değişen, dualar ve beddualara yer verilir.

9. Tarih: Vakfiyenin bitiminde belgenin tanziminin hicri tarihi gün, ay, yıl şeklinde Arapça olarak yazılır.

10.Şuhûdü'l-hâl. Vakıf tesisinde aleniyet şarttır, ayrıca İslâm hukukunda bir belgenin değeri zeylinde yer verilen şahitlere bağlıdır. Bunun için vakfiyenin tanziminde hazır bulunanların tamamının veya bir kısmının isimleri ve meslekleri yazılır.

Vakfiyeler, sadece akar ve hayratların özellikleri, hizmet sunulan kesim, görevlilerin vasıfları, vakfın yerine getirdiği hizmetler ile ilgili bilgiler veren belgeler olmayıp, vakfiyelerin analiz ve tahlillerini yaptığımızda incelememiz gereken birçok başlık karşımıza çıkacaktır. Bu başlıkları ana hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

- Vakıf ve İslam Hukuku,
- Vakıf ve Sünnet,
- Vakıf ve Edebiyat,
- Vakıf ve Sosyoloji,
- Vakıf ve Mimari, Estetik, Sanat
- Vakıf ve Sosyal Hayat,
- Vakıf ve Kültür,
- Vakıf ve Tasavvuf,
- Vakıf ve Şehir,
- Vakıf ve İktisat,

- Vakıf ve Eğitim,
- Vakıf ve Hoşgörü v.s

2.4.2. Arapça Vakfiyeler

Oluşturulan kelime ve gerek işaretlerle insanlığın ilk yaratılışından itibaren toplumlar kendi arasında kullandıkları kelime ve işaretleri bir araya getirerek dil/diller oluşturmuşlar ve meramlarını gerek taş üzerine kazıyarak, deri ve kâğıtlara yazarak insanlara ulaştırmışlardır. Tarihi süreçte teknoloji geliştikçe belgeler çok çeşitli kâğıtlara yazılmaya başlanarak insanlara ulaştırılarak arşivler oluşturulmuştur. Belgeler medeniyeti kuran toplumun dili ile yazıldığı gibi, medeniyeti kuran toplumların etkilendiği diller ile de kaleme alınmıştır.

Özellikle Türklerin Müslüman olması ile başlayan süreçte son ilahi dinin kitabının ve vahyin dili Arapça çok çabuk bir şekilde benimsenerek ilk Müslüman Türk devletleri ve Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin resmi dillerinden biri hüviyetine katılmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı döneminde kitapların büyük bir bölümünün Arapça olarak yazıldığını, Arapça olarak yazılan bu kaynak eserlere ve daha önce yazılan Arapça kaynak kitaplara Osmanlıca şerhler yazılarak eserlerin okuyucuya aktarıldığı günümüze intikal eden eserlerden görebilmekteyiz. Kitaplar haricindeki resmi belgelerde de Arapçanın en fazla başvurulan lisan olduğunu belgeler bize göstermektedir. Bu belgelerden birisi de hukuki bir metin olan vakfiyelerdir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivinde bazısı mükerrer olmak üzere toplam 1630 adet vakfiye, 254 zeyl vakfiye, 453 mükerrer vakfiye, 15 adet müsakkafat kaydı, 73 mübayaa hücceti, 3 adet ariza, 3 adet hudutname, 43 adet ilam, 1 adet istibdal hücceti, 2 adet kaydı hakani, 62 adet hüccet, 2 adet temessük, 12 adet temlikname, 2 adet emirname, 2 adet icar kaydı olmak üzere toplam 2557 Arapça belge bulunmaktadır.

Bu vakfiyelerden en erken tarihli olanları 414 m. (1023 h.) tarihli Diyarbakır'da kurulu memluk sultanı Kansuh Gavri'ye ait olan vakfiye, 440 h. 81048 M.) tarihli Tebriz Kadılığında kurulan Seyyid, Şerif, Özbek Meşhurlarından, Kirman Ayanından Halil bin Mehmet Cihangir (Yağan Paşa, Yağan Baba Zaviyesi) vakıflarıdır. 440 h. tarihinden 500 hicri tarihine kadar herhangi Arapçaya vakfiyeye rastlanılmamıştır. Ancak Hicri 500 tarihinden 700 tarihine kadar mevcut olan vakfiyelerin genellikle Konya, Niksar, Kayseri, Amasya, Tokat, Kırşehir, Kastamonu, Çankırı, Kalecik, Uluborlu, Tokat, Sivas yörelerinde kuruldukları söylenebilir. Hicri 700 tarihinden sonra ise Arapça vakfiyelerin daha çok

Osmanlı'nın başkentleri olan İstanbul, Bursa, Edirne'de yoğunlaştığı, yine Osmanlı'nın önemli şehirlerinden olan Halep, Şam, Kudüs, Kahire, Bağdat, gibi Ortadoğu şehirlerinde yoğunlaştığı görülmekle beraber coğrafyanın her tarafında Arapça vakfiyeye rastlamak mümkündür. Yine arşivde tasnifi tamamlanan belgeler içerisinde en son düzenlenmiş Arapça vakfiye İskenderun'da Kurulu Derviş Ağa bin Salih Vakfına ait 1343 (1925) tarihli vakfiyedir.

Vakıf Kayıtlar Arşivinde bulunan Selçuklu öncesi, Selçuklu ve Beylikler dönemine ait 50 adet vakfiye ile Konya'da Foni Çiftliği (Abdulmuhsin bin Ahmed Vakfı) na ait temliknamenin tamamı Arapçadır.

Hasan Yüksel "Anadolu Selçuklularında Vakıflar" başlıklı çalışmasında her ne kadar Selçuklu ve Beylikler dönemi olarak ele aldığı 1048-1340 tarihleri arasında vakfiye sayısını 88 olarak vermiş olsa da Yüksel (2006: 309-325) 2006 yılından sonra yapılan araştırma ve tasnifler neticesinde elde edilen belgelere göre bu sayı 100 adede ulaşmış durumdadır.

Ayrıca Sultan Alaeddin Zevcesi Huvant (Han) Hatun vakfına ait 598 h. (1201 m.) tarihli vakfiye ise Osmanlıca olup, aslı mevcut olmayan bu vakfiyenin Arapçadan Osmanlı Türkçesine çevrilen bir nüsha olduğu değerlendirilmektedir.

Bu vakıflar arasında en dikkat çeken vakfiyeler ise bazı eserleri günümüze intikal eden, Sahip Ata ismiyle meşhur Konya ve Sivas'da kurulu Fahreddin Ali bin Hüseyin, Kayseri'de kurulu Sultan Aleddin ve eşi Huvand (Han) Hatun, Kırşehir'de kurulu Caca Bey Vakfı, Konya'da kurulu Karatay Medresesi, Divriği'de Ulu Cami, Amasya'da Pervane Bey, Kalecik'de Elvan Seydi vakıflarıdır.

Günümüze kadar ulaşan Selçuklu dönemi vakfiyelerinin tamamının Arapça olarak yazıldığı, Osmanlı döneminin ilk 50 yılında kaydedilen vakfiyelerin büyük bir çoğunluğunun da Arapça olarak yazıldığını söyleyebiliriz.

Diğer bir hususta Osmanlı döneminde yazılan ve tarihi süreçte eğitim, sağlık, dini ve sosyal alanlarda büyük hizmetler ifa eden vakfiyelerin hem Arapça hem de Osmanlı Türkçesi ile kaleme alındığını görmekteyiz.

Fatih Sultan Mehmed'in 875 (1473) tarihli Ayasofya Vakfiyesi, Saraybosna'da Gazi İsa Bey'in 866 (1462), Gazi Hüsrev Bey'in 938 (1531), Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı

Mihrimah Sultan'ın 965 (1568) tarihli vakfiyeleri ve daha birçok vakfiye hem Arapça olarak hem de Osmanlı Türkçesi ile kayıt altına alınmış vakfiyelerdendir.

Osmanlıca vakfiyelerde ise; Arapça cümle, kelime, deyim, terimlerin fazlaca kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Vakfiyeler bu anlamda Osmanlı'nın diğer önemli resmi belgeleri olan kanunname, ferman, berat vb. belgelerden farklılık arz eder. Zira bu belgeler hukuki bir metin olmasının yanında, halka hizmet sunan padişah, saray erkanı ve devlet adamlarının hizmet anlayışını, dünya görüşünü, dine bakışını özetleyen belgeler olup, oldukça edebi bir üslupla düzenlenmektedir. Vakfiyeler diğer bir açıdan da kurucusunun medeniyet tasavvuru ile ilgili oldukça önemli ipuçları veren belgelerdir.

Bu sebeple Osmanlı Türkçesi ile kaleme yazıya aktarılan belgelerde Arapça, Türkçe, Farsça edebi sanatlara rastlayabiliriz. Edebi sanatların yanında vakıf kurucularının meramları fasih bir şekilde aktarılır.

Oran olarak baktığımızda vakfiyelerde kullanılan kelime veya cümlelerin son dönem vakfiyelerinde dahi diğer belge türlerine göre çok daha fazla olduğunu müşahade etmekteyiz. Özellikle padişah, hanım sultan, sadrazam, vezir, darussaade ağası, babussaade ağası, şeyhülislam, defterdar, nazır vs. devlet adamları ile meşayih ve ulema sınıfının vakfiyelerinde Arapçanın hâkimiyeti gözle görünür bir gerçektir. Buradan hareketle Osmanlı Türkçesi ile yazılan vakfiyelerde Arapça kelime, deyim veya cümle kullanımının %40 oranında olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sebeple vakfiyeler Arap dili açısından diğer belgelerden ayrı bir yerde konumlandırılmalıdır.

Bu dönemde kurulan vakıflarda üslup aşağı yukarı aynı olmakla beraber dil, edebiyat ve söz sanatları açısından Osmanlı döneminde kurulan vakıflara göre daha sade ve yalın olduğu söylenebilir. Genel olarak kısa bir hamdele salve kısmından sonra vâkifa ait kişisel bilgiler, kurucunun dünya algısı belirtilmekte devamında ise vakfedilen akarlar, akarları kullanım türleri, görevli ücretleri, hayır şartları hüküm altına alınmakta ve kısa bir hüküm ve dua/beddua kısmıyla sona ermektedir.

2.4.2.1. Sultan Selim Han bin Süleyman Vakfiyesi (Selimiye Camii Vakfiyesi):

Sultan Selim Han bin Süleyman Han'a ait 21 Ramazan 987 H. (11 Kasım 1579 M.) tarihli Arapça vakfiyenin aslı Edirne Selimiye Kütüphanesinde 4757 numara ile kayıtlıdır. Vakfiyenin üst kısmına sol taraftaki sayfalarına varak usulü sayfa numaraları sonradan eklenmiş olup, ilk 159 varaklık kısmında Arapça vakfiye, 160-313 varak arası Padişah

tarafından kütüphaneye vakfedilen kitapların isimleri, hatları, yazarları ve cilt durumunun kayıtlı bulunduğu düz metin halinde kitap listesinden oluşmaktadır. 214 ve 215. Varaklarda ise vakfın mütevellisi olan Darussaade Ağası Nazır Mustafa Ağa'ya hitaben yazılan ve II. Selim'in İstanbul, Edirne veya Konya Karapınar'da kurmuş olduğu vakıfların birisinin gelirinden karşılanmak üzere Mekke, Medine ve Kudüs'te Sultan Selim Vakfı adına bir cüz okunmasına dair 6 Cemaziyevvel 1001 H. (8 Şubat 1593 M.) tarihli bir ferman kaydı bulunmaktadır.

Üzerinde vakfiyenin aslına mutabık olduğuna dair kadı onayı bulunan diğer bir vakfiye sureti ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasa 1395 numara ile kayıtlı olup, tarafımdan karşılaştıran asıl ile nüshanın tamamen aynı oldukları görülmüştür.

Sülüs hat ile yazılan vakfiyenin giriş bölümünde ilk 5 sayfası vakfiyenin hamdele ve salvele kısmı olup Allah'a hamd u sena, övgü ve hazret-i peygambere, âl ve ashâbına salat ve selamı kapsamaktadır.

5. Varakın sol kısmında Üçüncü Murad'a ait bir tuğra 6. Varakın sağ tarafındaki sayfada ise Rumeli Kazaskeri Mehmet bin Mehmet'in onayı bulunmaktadır.

6. Varakta onay kısmının devamı olan ve "emmâ ba'd" ifadesi ile başlayan bölümden 20. Varaka kadar devam eden kısımda ise, vakıf kurucusunun vakfi kurmadaki amaçları, dünyanın geçiciliği, ahiretin bakiliği kısmı yer alır.

20,21, 22 varaklarda ise vakıf kurucusu padişaha övgü cümleleri ve ifadeleri yer almakta ve vakfettiği hayrat yapılar cami, medrese, mektep, darulkurra edebi bir lisanla anlatılmaktadır.

22. varaktan 25 varaka kadar vakıf kurucusunun vakfettiği hamam, hamama bitişik dört oda (dükkan), caminin doğu tarafındaki müstakil tuvalet ve avlusu olan on beş oda, su terazisi ve mahzen bulunan kible tarafındaki odalar, boş arsalar, cami civarında olup Kadı'dan satın alınan bir hane bütün özellikleri ve müstemilatı ve sınırları ile zikredilir.

25. varaktan 136 varaka kadar cami, medrese, mektep ve darulkurra'ya gelir olması amacıyla vakıf kurucusu tarafından vergisi ve sair gelirleri vakfedilen Vize, Lüleburgaz, Silivri, Hayrabolu, Babaeski, Havassı Mahmutpaşa, Çorlu, Malkara, Keşan, Yenice-i Vardar, Ruskasrı, Aydos, Prevadi, Kızılağaç Yenicesi, Kırklareli, Dimetoka, Zağra Yenicesi, Tekirdağ, Çirmen, İncik, Cebel-i Tekfurdağı il ve ilçelerine bağlı kırk beş adet köy hudutlarıyla sayılmaktadır.

136. varaktan 156. varaka kadar Medreseden başlayarak, Darulkurra, Camii, Kütüphane ve Mektep'te görev yapacak kişilerin vasıfları, yapacakları görev, ücretleri, vakfın idari görevlileri (mütevelli, katip, cabi, nazır) ve vasıfları ve ücretleri yazılıdır.

156 varaktan itibaren vakfın sıhhat ve lüzumu ile ilgili Hanefi alimlerinin görüşleri zikredilmekte ve Hanefi hukukçuları arasındaki ihtilafa vâkıf olan kadı'nın vakfi kurduğu ve tescilini onayladığı ifade edilmektedir.

Vakfiyenin son kısımda son sayfası olan 159. Varak'ın en sonunda Arapça olarak vakfın tescilinin gerçekleştiği tarih yazılıdır.

فليس لأحد يؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله وبالقدر خيره وشره أن يتعرض
لأصل من أصوله أو لنقص فصل من فصوله فمن بدله بعد ما سمعه فإنما إثمه
على الذين يبدلون أن الله سميع عليم و أجر حضرة الواقف خلد الله تعالى ملكه
على الرب الرحيم جري ذلك وحرر في الحادي والعشر من شهر رمضان
المبارك سنة سبع وثمانين تسعمائة

Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Kadere, hayır ve şerre imanı olan bir kimse bu vakfın asıllarından birini değiştiremez, vakfın şartlarına katıyen tecavüz edemez. Bir hükmünü bozamaz. Bunu işittikten sonra her kim bozarsa veya bozmaya çalışırsa vebali onun boynuna olsun, Allah her şeyi işiten ve bilendir. Vâkıfın ecri ve mükâfatı Rahim olan Allah'a aittir. Bu belgenin yazılması ve tescili 987 senesi Ramazan-ı Şerif ayında vuku bulmuştur.

160-214 varak arası ise vakfiyeden ayrı bağımsız bir metin olup, vakıf kurucusu tarafından kütüphaneye vakfedilen kitapların listesi olup, Osmanlı Türkçesi yazılmıştır. 214 vakıfta “şuhûdü'l-hâl” başlığı altında vakfın kuruluşuna şahitlik yapan devlet adamlarının ismi ve makamları zikredilmektedir.

2.5. Selimiye Vakfiyesinin Arapça Dili Açısından Değerlendirilmesi

Günümüzde Arapça, gerek yazı gerekse de sözcük olarak öğrenilmesi zor olan dillerden gösterilmesine Doğan (2006: s.70-72) rağmen günümüz Osmanlı Türkçesinde kullanılan binlerce Arapça kelime, deyim ve terime rastlanılmaktadır. Tabii bu kelimelerin Türkçenin içerisinde yer alması geçmiş medeniyetlerimizden intikal eden bir durumdur.

Belgeler yazılırken en önemli hususlardan birisi de lisanın taşıdığı estetikdir. Öğrenilmesi her ne kadar zor olsa da Arapça edebi metin, şiir vs. gibi oluşturmaya en müsait dillerin başında gelmektedir. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin en önemli belgelerinden olan vakfiyeler bir kısmı da Arapça olarak yazılmış belgeler olup, belgeler analiz edildiğinde,

vakfiyelerin oldukça edebi bir üslupla yazıldığı, Arap dili edebi sanatlarının kullanılarak muazzam bir söz sanatının icra edildiği görülmektedir.

XVIII. yüzyılın ortalarına kadar yazılan Arapça vakfiyelerde Arap dili gramer kurallarına uyulduğu, kelimelerin yerli yerinde kullanıldığı, deyim ve terimlere sıkça başvurulduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu tarihten sonra düzenlenen vakfiyelerde gramer hatalarına sıkça rastlanmaktadır. Bu hatalar daha çok birbirine benzer harflerin (te, dal, tı, se, sin, sad gibi) yanlış kullanımları, müzekker, müennes, aded-madud uyumsuzlukları veya alıntı metinlerde kelime eksiklikleri şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Osmanlıca vakfiyelerin tamamında kadı onay kısmı ile tarih kısmı, büyük bir ekseriyetinde ise hamdele-salvele (giriş) bölümleri Arapça olarak yazılmaktadır. Bu kısımda Arapça ile birlikte sık sık Farsça kelimeler de yer almaktadır.

Vakfiyelerin özellikle hamdele-salvele diye anılan bölümü edebi bir üslupla yazıldığı dildeki edebi sanatlar kullanılarak yazılan bölümlerdir. Arapça ve Osmanlı'ca vakfiyelerde özellikle Arap Dili belagati unsurlarının büyük bir kısmının kullanıldığını ve cümlelerin musiki terennümü şeklinde yazıldığını görürüz. Bu sebeple özellikle bu kısımların edebi açıdan incelemeye tabi tutulması gerekmektedir.

Belagat açısından değerlendirmeye başlamadan önce belagat nedir ve metinlerde ne sebeple kullanılır kısaca bahsedelim.

“Belâgat” kelimesi “بلغ” fiilinin mastarıdır. Buna göre sözlükte, “sözlü ve yazılı ifadede fasih olmak” anlamına gelir. Lisânü'l-Arab'da “بلوغا” köküne bağlı olarak belâgat kelimesinin “ulaşmak, varmak, olgunlaşmak, ergenlik çağına gelmek” vb. manalara geldiği aktarılmaktadır. Belâgat kavramının batı dillerindeki karşılığı “retorik” olup, epistemoloji, semantik, hermenotik, semiotik gibi sanatlar ise retorik bölümünü oluşturur (Semira, 2014).

Belâgatın çoğu eski Arap belagat kitaplarında geçen farklı tanımları bulunmaktadır. Bunların içerisinde en muteberi şudur: sözün duruma uygunluğudur. Diğer bir tanımla belagat; sözün fesahatle birlikte duruma uygunluğudur. Makam olarak isimlendirilen durum konuşan kişinin özel bir şekilde ifadelerini kullanmada konuşana yüklenen bir husustur. Tüm tariflerin ortak noktası, lafız-mana beraberliği, vecizlik ve sadeliktir.

Bu durumda belagat sadece güzel manaların icadı, özgün, açık lafızların seçimi için değil, bilakis bu iki hususla birlikte üçüncü bir durumla da ilgili olup, o da kendisine güç ve güzellik katan söz konusu anlam ve lafızlar arasında uygun ve uyumlu bir üslubun icadıdır.

Cevâhiru'l-Belâga'da Kudâme şöyle der: belagatte üç ana unsur bulunmaktadır; eşitlik, işaret, tezyil. Eşitlik; eksik ve fazla olmadan lafzın manaya uygunluğu, işaret; lafızda[manaya] delalet eden bir işaret bulunması, tezyil; tek mana üzerine lafızları anlamayanların anlaması ve anlamından emin olunması için müteradif lafızların tekraren kullanılmasıdır.

Buna göre belagat ilmi üç kısma ayrılır:

Meânî ilmi, beyân ilmi, bedî' ilmi.

Meani ilmi, duruma uygun bir şekilde sözün nasıl söylenmesi gerektiğinin kurallarını ve usulünü öğretir. Bu ilmin konusu; cümleler ve haber, inşa gibi Arapça terkiplerdir. Bu ilmin en bariz kurucusu 471 H. (1078 M.) yılında vefat eden Abdulkahir el-Cürcanî sayılır.

Meani ilmi, müsnedle, müsnedün ileyh arasındaki ilişkiyi inceler. Örneğin; mübteda - haber arasındaki ilişki ile fiil - fail arasındaki uyum gibi.

Yine, haberiyye ve inşaîyye üsluplarını inceler. Haber çeşidine örnek; ibtidai, talebi ve inkarî'dir. Yine, inşa'î üslupları ele alır. Örneğin; istifham, emir, nehiy, nida ve temenni gibi.

Beyan ilmi; bir manayı çeşitli yollarla ifade etmenin kurallarına işaret eder. Beyan üslupları, mananın daha açık bir şekilde olmasına yardımcı olur. Bu husus teşbih, mecaz ve kinaye gibi sanatlar aracılığıyla tamamlanır.

Ali Bulut “el-Belâgatü'l-Müyessere” adlı kitabında, beyan ilmini “maksadı açık bir şekilde ve değişik yollarla ifade etme usullerini inceleyen ilim dalı” (Bulut, 2015) şeklinde tanımlar. Örneğin; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in cömertliğini dört ayrı üslupla şöyle ifade edebiliriz:

-Hakikat: رسول الله كريم Resûlullah cömerttir.

-Mecazi/İstiare: زرننا في المدينة بحر الجود والكرم Medine'de cömertlik deryasını ziyaret ettik.

-Teşbih: رسول الله صلى الله عليه وسلم كالبحر كرما وجودا Resulullah (sav) Cömertlik yönünden derya gibidir.

-Kinaye: رسول الله صلى الله عليه وسلم كان رحب الذراع Resulullah, (sav) eli açık biriydi.

Belagat'ın üçüncü kısmı ise bedî' ilmidir. Bedî' kelimesi sözlükte yeni anlamındadır. Şöyle denilir: "Bir şeyi yeniden icad etti veya keşfetti." Yine şu şekilde ifade edilir: "Şair icad etti" yani; yeni bir buluşla geldi. Allah sübhanehu ve Teâlâ'nın şu sözü aynı manadadır: "بديع السماوات والأرض" Göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.

Bedi' ilmi gelince; "Duruma uygun olarak kullanılmasından; mana ve lafızdan muradın açık bir şekilde ortaya konulmasından sonra, söze güzellik ve tatlılık katan, güzellik elbisesiyle süsleyen meziyet ve yolların kendisiyle bilindiği ilimdir." (Cevahiru'l-Belaga)

Bedi' cinas ve seci gibi muhassinat-ı lafziyye'yi öğrettiği gibi tevriye⁶, tıbak⁷ ve mukabele⁸ gibi muhassinat-ı maneviyye'den bahseder. Muhassinat-ı maneviyye⁹ ise; ifadede, manaya uygun bir güzelleştirme yapılmasıdır. Muhassinat-ı lafziyye¹⁰ ise sözde, lafza uygun bir güzelleştirme yapılmasıdır.

Belge üzerinde belagatle ilgili analizimizi; beyan, meani ve bedi' yönlerini kapsayacak şekilde ele almaya, bunun yanı sıra kâtibin üslubu üzerine bazı değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

2.5.1. Vakfiye Analizi

Osmanlı vakfiyeleri genel olarak Arapça ve Osmanlıca olarak yazılan belgelerdir. Her iki dilde yazılan metinler dil açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda gerek Osmanlı Türkçesi gerekse Arap dili ve belagatının en ince ayrıntılarına kadar kullanıldığını görürüz. Osmanlıca metinlerde dahi Arap dili belagatının ve edebi üsluplarının yer aldığını müşahede ederiz. Edipler tarafından bu vakfiyelerin edebi dili vakfiyelerin ihtişamı ile örtüşecek derecede titizlikle kullanılarak bir mücevher gibi sözle işlenmektedir. Başta seciler olmak üzere pek çok edebi sanatın günümüze kadar taşındığı bu durum vakfiyelerin de vakıflar kadar değerini ortaya koymaktadır. Koç, (2015: 225).

⁶ Sözlükte arkaya atmak anlamına gelen tevriye, terim olarak ise şiir veya nesirde yakın ve uzak iki anlamı bulunan bir lafzın zihne ilk anda gelen yakın anlamını değil de gizli bir karineye dayalı olarak uzak anlamını kastetmektir.

⁷ Tıbak sanatına mutâbakat, tatbik, tezat, tekâfu isimleri de verilmiştir. Sözlükte uygunluk anlamına gelen tıbâk, terim olarak ise anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin bir ibarede uyum içerisinde yer almasıdır.

⁸ Sözlükte karşılaşmak, karşılamak gibi anlamlara gelen mukâbele, terim olarak ise bir ifadede birbirine karşı olmayanları zikrettikten sonra aynı sıraya göre bunların karşıtlarını zikretmektir.

⁹ Manayla ilgili güzelleştiriciler ve sanatlardır.

¹⁰ Nazım veya nesirde yer alan lafızla ilgili güzelleştiricilerdir.

Vakfiye, Allah Teâla'ya hamd ile başlar. Bu aşağı yukarı bütün vakfiyeler için geçerli bir durumdur. Burada hamd inşai şeklinde değil haber şeklinde gelir. Duruma uygun olan da budur. Buradaki durum takrir emri olup, ibtidai haber kullanılmıştır. Çünkü söz şüphe veya inkâr için yöneltilmiyor.

"الحمد لله الذي وقف دون مواقف جبروته الأفهام والعقول , وحرار في مشاهدة ملكوته أفهام السلاطين الأجلة الفحول"

Vakfiyenin açılışı hamd ile yapılmış olup bu hamd Allah'a isnat edilmiştir. Sonra hamdi, bağlantı (vasıl) cümlesi yoluyla itnâb¹¹ takip eder ve "Celal lafzı" kendisine isnat yapılandır (müfred müsned-i ileyh'dir). İki şekilde sıla cümlesini niteliyor. Birincisi; Büyüklüğü ve kudreti önünde anlayışlar ve akıllar durdu. İkincisi; Büyük sultanları, melekût âleminin¹² müşahedesi hayretler içerisinde bıraktı.

Burada العقول/anlayışlar ile الأفهام/anlayışlar kelimeleri arasında anlam birliğini (teradufu) gözlemliyoruz. Aynı durumu الأجلة /büyük ile الفحول/büyük kelimeleri arasında da görüyoruz. Yine الأجلة /büyük' ile الفحول/büyük arasında seci¹³,ye şahit oluyoruz.

Vakfiyenin başlangıcında bedi' sanatı öne çıkar. Bu övülen bir şeydir, musiki (ritim) ise secinin bir sonucudur. Yine, cümleler arasında oluşan benzeşme yoluyla da seci meydana gelmektedir.

"وقف دون مواقف جبروته الأفهام والعقول"
"حار في مشاهد ملكوته أفهام السلاطين الأجلة الفحول"

"Büyüklüğü ve kudreti önünde anlayışlar ve akıllar durdu."

"Büyük sultanları, melekût âleminin müşahedesi hayretler içerisinde bıraktı."

Her iki cümle de وقف – حار mazi fiilleriyle başlamıştır. Yine مواقف جبروته ile مشاهد ملكوته ifadeleri muzaf ve muzafun ileyh terkiibinden oluşur.

Sonra, vakfiye üslubu kasr sanatı'na¹⁴ döner/geçer, burada kullanılan kasr, kasr-ı hakikidir¹⁵ zira sıfatlar bir özneye (Allah'a) hasr edilmiştir.

¹¹ İtnâb: Bir faydaya binâen, insanların alışık olduğu lafızlardan daha fazla lafızla maksadı ifade etmektir.

¹² Ruhların ve nefislerin makamı olan âlem. Aynı anlama gelmek üzere gayb âlemi, bâtin âlemi, emir âlemi, lâhutî âlem tabirleri de kullanılır.

¹³ Seci: Sözlükte güvercin, kumru vb. kuşların nağmeli bir şekilde ötmesi, dışı devenin tek düze ve uzun sesler çıkararak inlemesi, bir şeyi kastetmek gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise, iki yada daha fazla ibarenin fasıla sonlarının aynı olmasıdır. Seci bir harfle meydana gelebileceği gibi, birden fazla harfle, bir kelime veya birden fazla kelimedede de meydana gelebilir.

"فكل خير في هذه الحياة مرده إلى الله عز وجل"
"لا أبود إلا لعزة شأنه , ولا خلود إلا لعظمة سلطانه"

Bu iki cümle arasındaki muvazene, eşitlik açıktır.

Katip bu bölüm boyunca inşâiyye (dilek, temenni) üslubunu kullanmaktan kaçınmaya devam eder. Burada yalnız 'haberiyye' üsluplarını kullanmaya sarılır.

Sonra kâtip, Allah'a hamd ve tazimden başka bir noktaya geçer. Burada, adaletin muhafazasından sorumlu adil emirlerden dünyada talepte bulunur.

"وعين لنظام العالم عدالة السلاطين و الأمراء العادلين وحسن تدبير الدساتير و
الوزراء الكاملين"

Sonra katip yeniden Allah sübhanehu Teâlâ'yı temcide/tazime yönelir.

"هو المبدىء الذي أنشأ عمائر العالم بحرف الكاف و النون إذا أراد شيئاً أن يقول له
كن فيكون"

Bu kısımda Kur'an-ı Kerim'den büyük etkilenme olduğu göze çarpmaktadır/mülâhaza olunmaktadır. Vakfiyeyi kaleme alın katipler bu bölümlerde ayet veya hadisleri ya tam olarak yada bazı kelimeleri alarak iktibas yoluna giderek seciyi kullanırlar.

Vakfiyelerde seci genel olarak revî (kafiyenin son harfinin uyumu), fasıla (cümlelerin son kelimelerinin uyumu), vezin birliği (yani kelimelerin aynı vezinden olması) yada aynı anlama gelen farklı kelimelerin kullanılması şeklinde meydana gelmektedir.

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹⁶

Burada bedi'ye has güleşleştiricilerin (muhasinat-ı bedi'iyye'nin) dâhili musiki şeklinde **كُنْ** ve **يَكُونُ** kelimeleri arasında seci yoluyla devam ettiğini görüyoruz.

Bundan sonra kâtip, beyan ilminin en önemli belirtilerinden teşbih¹⁷, istiare¹⁸'yi kullanmaya yöneliyor ve bununla Allah sübhânehu ve Teâlâ'nın azametinin hallerini beyan etmek istiyor.

¹⁴ Sözlükte hapsedmek, kısaltmak, daraltmak, engellemek anlamlarına gelen kasr, terim olarak ise bir ifade içinde bir kelime veya kelime grubunun diğer bir kelime veya kelime grubuna özel bir yolla tahsis edilmesi ve sadece onu belirtmesini ifade eder.

¹⁵ Maksûrun, maksûrun aleyhe tahsisinin hakikate ve vakiya uygun olması, maksûrun aleyh için tahsis edilen özelliğin başkasında bulunmamasıdır.

¹⁶ Yasin Suresi. Ayet: 82

"فجعل السماء سقفا مرفوعا جامعا لجميع المظينات ومحفوظا بصنوف
الملائكة في جميع الأزمان والآتات وأشعل فيها من الشمس والقمر والنجوم
المسخرات سراجا منيرا وقناديل أثيرة لتكون آيات بينات"

gökyüzü tavana benzer cümlesi teşbih-i belîğdir¹⁹. Burada gökyüzü, tavana benzetilmiştir. Bu teşbihte teşbih edatı ile teşbihin türleri kullanılmamıştır

Sonra temsili teşbih geliyor. Güneş, ay, yıldızlar, aydınlatan kandil'e ve aydınlatan kandillere kıyaslanıyor/benzetiliyor.

Bundan sonra kâtibin Kur'an-ı Kerim'den etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Cennet yüksektir; meyveleri aşağı sarkmış durumdadır. "cennet yüksektir/yücedir, onun olgunlaşmış meyveleri yakınlaşmış (aşağı sarkmış) durumdadır"²⁰ burada üslubun habere galip geldiği ve 'inşaiyye' üsluplarının yeri olmadığı gözlemlenmektedir.

Geçen bölümde muhassinat-ı bedi'iyeye ile muhassinat-ı beyaniyye iç içe girmiştir. Burada 'الأمان/zamanlar' ile 'الآتات/zamanlar' arasında anlam birliği (müteradiflik) vardır.

"وجعل بناء المساجد والجوامع السامية أولى الوسائل النامية لوصول
الدرجات الطامية في جنة عالية قطوفها دانية وصبر إنشاء المدارس والعمائر
العالية أعلى الوسائل الواقية وعلم من جعله مستعدا لوصوله إلى حظيرة
القدس والتقديس بفضل العميم عبما لدنيا لا يتكيف بكيفية الدرس والتدريس
وهو المعيد الذي يجازي الحسنة الواحدة ما هو مثالها عشرا"

Burada sarf terkibi açısından benzer kelimeleri kullanma yoluyla oluşan musikiyi mülâhaza ediyoruz. Örneğin: 'السامية', 'العالية', 'النامية', 'الطامية' ve 'الواقية' gibi.

Yine kâtibin bazı müştak kelimeleri kullanması sonucu ortaya çıkan musiki gibi. Örneğin:

'التقديس', 'القدس', 'التدريس', 'الدرس' gibi.

"يوم يكون الناس كالفراش المبثوث حشرا ونشرا وجعل العنادل والهزار
مترنمين بالاسحار على غصون الأشجار كالحطباء الأبرار متنغمين في
منتصف النهار على المنابر بالتحميد والتصلية والأذكار"

Bundan sonra Kur'an-ı Kerim'den etkilenme ve teşbih ifadelerini görüyoruz.

¹⁷Teşbih, aralarında bir veya birden fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir. Teşbihe konu olan özelliğin, benzetilen şeyde benzeyenden daha üstün olması şarttır.

¹⁸ İstiâre, alâkası teşbih olan mecazdır ve teşbihe dayanır.

¹⁹ Teşbih-i belîğ, sadece müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredildiği, benzeme yönü ve edatın zikredilmediği teşbihtir.

²⁰ Hakka Suresi, ayet: 22-23

ifadesiyle İnsanları döşeğe/mindere, bülbülleri hatiplere benzetiyor. Bu tür teşbihe ‘temsili teşbih’ adı verilir. Seher vakti ağaç dallarında öten bülbüller, öğle vaktinde minberler üzerinde konuşan hatiplerin misali gibidir. Bu teşbih hakikatte eşit olmayan iki vakti eşit kılıyor. Zira seher vaktini öğle vaktine benzetmemiz mümkün değildir. Lakin kâtip burada Allah Teâlâ’yı anmanın bizleri birbirinden ayırt edemeyeceğimiz zamanlara götürdüğüne işaret ediyor. Zira şiddetli sıcaklığı olan öğle vaktini, latif havalı seher vaktine dönüştürmektedir.

Bundan sonra bizi istiare sanatı karşılar. Hüthüt kuşunun hazin bir şekilde ötüşü/tesbihi [Allah’ı] tesbih eden insan benzetilmiştir.

"وأنطق الهدهد والقماري في الحقائق والمحافل يسبحون بالألحان الحزينة كما
أنّ القراء في المقاصر والمحافل يرتلون القرآن بالسكينة"

Burada durum Allah te’âlanın amellerinden dolayı kendilerini hesaba çektiği mükellef kılınan beşerin işine/durumuna intikal ediyor.

"فسبحان من هو واقف على كل حال وناظر إلى كل فعل من الأفعال أراد
إلزام عباده بإقرارهم إذ يشاهد في أخبارهم بأبصارهم في دفاتر الأعمال
فوكل لكل واحد من البشر ملكين كريمين من كرام الكاتيين فيكتبان ما يفعله بلا
هو أسرع الحاسيين وجعل كل امرئ زيادة ونقصان ليحاسبهم الله تعالى و
جائبا لكل رزق مقسوم إلى أجل معلوم ووفر أجر من تقرب إليه بأصناف
الحسنات الحسان بغير حساب وأعد لهم جنات مفتحة لهم الأبواب ووفق من
أراد منهم لسلك سبيل العدل والإحسان توفيقا ووقف الجنة المتولز
للاستكمال بالعلوم والأعمال وقفا أنيقا"

Burada daha önce geçen bölümden farklı bir bölüme geçilmiştir. Beyânî üsluplar tamamen gizlenerek dâhili ve harici musiki devam etmektedir. Bu bölümde kâtipin maksadı ikna edici olmaktır. Zira yazar burada sahibine ahirette kurtuluşa vesile olan zımnında hayrat yapmak olan vakıf işlerini ortaya koymak istiyor.

زيادة /fazlalık - نقصان, tezattır.

الحسنات /iyilikler – الحسان /güzellik, cinastır.

وكثر أجر حسنة صدرت عن خلوص المحبة كمثّل حبة أنبتت سبع سنابل في
كل سنبله مائة حبة ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم

Burada bizi bir defa daha teşbih karşıyor. Buradaki teşbih, yine Kur’an-ı Kerim’den alınmıştır. “Mallarımı Allah yolunda harcayanların örneği yedi başak bitiren bir dane

gibidir ki, her başakta yüz tane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allahîn lütfu geniştir, O her şeyi bilendir”²¹ [Bakara Suresi 261]

المحبة / Sevgi’ ve الحبة/tane, nâkıs cinastır.

Kâtip/Vâkıf, bundan sonra salat ve selamın en faziletlisi üzerine olsun nebi Muhammed’e geçer.

والصلاة والسلام الأتمان الأكملان المدومان ما دام الملوان ودار القمران
على نبي بنى مسجدا أسس على التقوى وسيّد شيد أساس الدين المبين ومباني
الشرع المتين وصير المنارة من معالم المساجد بل في أعلى أعلامها وجعلها
منارة بالأذان الموضوع بإذان أوقاتها وإعلامها وبعث خطيبا أعجز مصافع
الخطباء من العرب العرباء بما أنزل إليه من الكلام العجز البليغ ومتوليا لتبليغ
الرسالة من الحق إلى الخلق فبلغها وأديها؟ كما هو حق التأدية و التبليغ
وأصبح نبيّ السيف في الغزاه و الحراب ونبي الرحمة في المنبر والمحراب
أضحى وفاد سيفه قيما لينذر بأسا شديدا بإقاد الجهاد و متقيا للقلوب
القابلة للرشاد لا قدرة لأحد أن يكون لقدره الرفيع معرفّا إذ كل من له كمال
المعرفة يكون في تعريفه بالقصور معترفا هو الذي كان في عالم الأرواح نبيا
وآدم بين الماء والماء والطين وفي عالم الأشباح الأشباح رسول الله وخاتم
التبيين محمد النبي الأمي الأمين وعلى آله صدور النجيا وبذور النّقا الذين
كان نسبهم عليا وحسبهم جليا ومثلهم لسفينة نوح

Geçen bölümde musikiye ait belirtiler devam etmektedir. Ancak burada bedi’ sanatının belirginliğinin öne çıktığını görmekteyiz. Bu belirginlikte çokça örneği bulunan cinas²² belirginliğidir. Örneğin:

بنى – نبي, nakıs cinas²³,

شيد – سيد, nakıs cinas,

إذان – آذان, nakıs cinas,

الخلق – الحق, nakıs cinas,

المحراب – الحراب, nakıs cinas ’tır.

Sonra kâtip, Resulullah’ın ashabını övmeye yöneliyor.

من تعلق بهم كان سعيدا نجيا ومن انقطع عنهم كان شقيا رديا وعلى أصحابه
نجوم الهدى وبدور الدجي الذين كانوا أشداء على الكفار رحماء بينهم وما
كانوا إلّا في الله إخوانا فمنهم من هاجر لله ومنهم من جاهد لله بأموالهم وأنفسهم

²¹ Bakara Suresi, Ayet: 261

²² Manaları farklı, söyleyiş veya yazılışları aynı yada benzer iki lafzın bir arada kullanılmasıdır.

²³ İki lafız arasında harflerin türü, sayısı, hareke, sükûnu ve sırası gibi benzerliklerden birisinin olmamasıdır.

فاصبحوا لرسوله أنصارا وأعوانا وأمسوا أثناء الليل وأطراف النهار ركعا
سجدا يبتغون فضلا من الله ورضوانا وأضحى؟ سيماهم في وجوههم من أثر
السجود عيانا وكان ظاهرهم لباطنهم عنوانا

tezattır, سعيدا نجيا – شقي رضيا

Hidayet yıldızları, teşbih-i belîğ'dir. Burada Resulullah'ın ashabı yıldızlara benzetilmiştir ve teşbihin sahibi/söyleyeni Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hadisinden alınmıştır: "Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarmanız, hidayete erersiniz." Hadisin tahrir edilmesi gerekir.

Gecenin ayları, teşbih-i belîğdir. / بدور الدجى

Hidayet yıldızları ve gecenin ayları / نجوم الهدى وبدور الدجى

Aynı zamanda nahiv ve sarf benzerliği muzaf-muzafun ileyh şeklinde gelen teşbihleri gördüğümüz gibi teşbih-i belîğ ve seca bulunduğunu da mülâhaza ediyoruz.

aylar muzaf, / بدور /hidayet muzafun ileyhtir. Aynı şekilde نجوم /yıldızlar muzaf, والهدى /gece muzafun ileyhtir. Muzaf her iki terkipte de çoğul halinde, muzafun ileyh ise müfret sığasında gelmiştir.

Bu kısımdan sonra kâtip vakfiyede şuna işaret etmiştir:

"ما نظمه بنان الفصاحة والبيان ورقمه ببراعة البلاغة والتبيين في هذه الوثيقة
الأفيقة والنميقة الأنيفة التي حيز من ... أحكامها وبلغ غاية الكمال أحكامها من
أصول الأوقاف والخيرات الجزيلة وفروع الأدماس والمبرات الجميلة
وقواعدها وضوابطها ووظائفها وشرائطها ووضح وثبت لدي أساسها ثبوت
احد وثبير و صح نبت في حديقة الجليلة بين يدي غراسها ولا ينبئك مثل
خبير"

güzel vesika, /الوثيقة الأفيفة

güzel vesika, nakıs cinas'tır. /النميقة الأنيفة

"وأنا ختمت وقضيت بصحة هذا الوقف ولزومه كما حكي فيه وقص وصحة
شروطه على ما أسند إليه ونص حكما حقا محكما مبانيه لا يناديه الباطل ولا
يدانيه على من يرى لزوم الوقف من أئمة الهدى علما بالخلاف الواقع
بينهم وما كان سدى فصار العمل بموجبه حتما مقضيا لا يبطله إلا من كان
للرحمن عصيا وأنا العبد اللاجيء إلى ظله الراجي لفضله اللانذ بجنابه العايد
ببابه محمد بن محمد القاضي بالعساكر المنصورة في ولاية روح ايلي
المعمورة"

Hatime [vakfiyenin sonu]

Vakfiyenin bu kısmında katip, bu vesikada yazdığının hakikate uygun olduğunu ikrar ediyor. Yazılanlar hakikate muhalif değildir. Yine bu bölümde bediyye sanatının belirtileri devam ediyor. /مفضيا /yerine getirilmiş ile /رجيا/ummak' arasındaki seca' gibi.

Yapılan belagat analizleri ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşabiliriz.

-Analizi yapılan yukarıdaki metinde bedi'yye sanatının beyan sanatının belirgin şekilde öne çıktığı, meani sanatının ise daha az kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

-Bedi'i sanatının izlerine ilişkin olarak, musikinin kendine has belirtilerinin neredeyse metnin her cümlesinde aşikâr olduğunu görmekteyiz. Bedi'yyenin Lafzi güzelleştiricileri metne galip gelmektedir.

-Beyan sanatına ilişkin olarak ortaya çıkan belirtilerin çoğu yenilik (tecdid) ile değil taklit ile bilinmektedir.

-Teşbihler Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'ten alınmıştır.

-Metin cümleleri kasır sanatına üstün gelir ve metnin çoğu kısa cümlelerden ibarettir. Bunlar birkaç yolla bir birine bağlıdır. Nahiv'deki atıf bağları gibi. Yine bu bağ tek Nahiv sığasının tekrarı yoluyla olur ve yine seci' yoluyla, musiki bağıyla da olur.

-Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'ten alınan lafız ve tabirler, metindeki lafızlara üstün gelir.

-Meani ilmine mahsus olarak; haberiyye üsluplarının üç türüyle birlikte sıkça kullanıldığını; inşaiyye üsluplarının da pek az kullanıldığını mülâhaza ediyoruz.

Vakfiyenin giriş bölümü haricindeki, gelir getiren akarların, hayrat yapılan sayıldığı, detayları, sınırları ve fonksiyonlarının anlatıldığı, görevli özellikleri ve ücretlerinin belirtildiği ve uygulanmasını hüküm altına aldığı şartların yazıldığı bölümler normal cümleler olup, ilk kısımda olduğu gibi çok fazla edebi unsurlar barındırmaz. Daha klasik cümlelerden oluşur bilhassa و bağlacıyla birbirine bağlanan uzun cümleler halinde devam eder.

ولا ينتهي تلك الآثار بمرور القرون والأدوار فوقف على هذه الأبنية
المسطورة ومصارفها وهاته الخيرات المسفورة ومصالحا أملاكا صرفة من
العقارات مسقفات وغير مسقفات على الطرز الذي سيجيء نهاية تفصيله في
غاية البيان والطور الذي سيأتي كفاية تكميله بمثابة العيان ومنها جميع الحمام
.... الواقع بقرب من الأبنية المذكورة

ومنه إلى عين يحيى الواقعة جنب الطريق ومنها إلى حجر منصوب للتحديد
لقرية بنادوس ومنه إلى عين يحيى الواقعة جنب الطريق ومنه إلى حجر
منصوب للتحديد ببقرية المزبورة في ساحل البحر
وأن يكون ضابط تأدية الخدمات الذي يقال له نقطه جي رجلا متدينا يلاحظ
الخدام في الذهاب والمجيء فليكتب أسماء الموظفين فردا فردا في الدفار
وليضع النقطة على اسم التارك بلا عذر يعتبر وليعلم المتولي يعطي له
وظائف أيام تركه لكنه لا يضع إلا بعد التحقيق والحزم لا بمجرد شكه فليخف
الله تعالى ولا يخف على أحد بهتك عرضه وليحذر من الخبط والخيانة بقشط
الدفتر وحكه ويكون له كل يوم ثلاثة دراهم

Vakfiye metinlerindeki önemli hususlardan birisi de bahsedilen konu ile ilgili ayet, hadis ve kelâm-ı kibarlar başvurulmasıdır.

Buradaki başvurular ya ayetinin veya hadisin tam metin olarak alınması ya da içerisinde geçen kelimelere vurgu yapılması şeklindedir. Bu manada Sultan Selim Vakfiyesindeki atflara bir göz atacak olursak;

هو المبدىء الذي أنشأ عماير العالم بحرف الكاف والنون , إذا أراد شيئا أن
يقول له كن فيكون , فجعل السماء سقفا مرفوعا جامعا لجميع المزيينات
و أشعل فيها من الشمس والقمر والنجوم المسخرات , سراجا منيرا
فوكّل لكل واحد من البشر ملكين كريمين من كرام الكاتبين فيكتبان ما يفعله بلا
زيادة ونقصان ليحاسبهم الله تعالى و هو أسرع الحاسبين
وكثر أجر حسنة صدرت عن خلوص المحبة كمثل حبة أنبتت سبع سنابل في
كل سنبله مائة حبة
وجعل بناء المساجد والجوامع السامية أولى الوسائل النامية لوصول الدرجات
الطامية في
جنة عالية قطوفها دانية
يوم يكون الناس كالفراش المبثوث
ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم

Cümlesinde Yasin suresi 82. ve Enbiya suresi 32., Ahzab suresi 46. Enam suresi 62. Bakara suresi 261. ayetlerden birer bölüm,

Hakka suresi 22-23, Karia suresi 4. Cuma suresi ayetler tam alınarak Allah'ın güç, kudreti, azameti, lüffü vurgulanmaktadır.

Yine metin içerisinde metinde açıklanan konu ile ilgili olarak ayetlere atflar bulunmaktadır.

ومن انقطع عنهم كان شقياً ردياً وعلى أصحابه نجوم الهدى وبُدُورُ الدّجى
الذين كانوا أشدّاء على الكفار رحماء بينهم وما كانوا إلّا في الله إخوانا فمنهم

من هاجر لله ومنهم من جاهد الله بأموالهم و أنفسهم فاصبحوا لرسوله أنصارا
وأعوانا وأمسوا أثناء الليل وأطراف النهار ركعًا سجّدًا يبتغون فضلًا من الله
ورضوانًا وأضحى سيماهم في وجوههم من أثر السجود عيانًا وكان ظاهرهم
لباطنهم عنوانًا

Vakfiyelerde kullanılan veya atıf yapılan ayet ve hadislerden önemli bir bölümü dünyanın geçiciliği, ahiretin bakiliği, yapılan hayır, hasenat, cömertlik, iyilik ve bunlara karşılık olarak Allah'ın vadettikleri ile ilgili ayet ve hadislerdir.

كل من عليها فان
وما تقدّموا لأنفسكم من خير تجدوه عند الله
سعيه سوف يرى وأنّ ليس للإنسان إلا ما سعى وأن
أن الله يأمر بالعدل والإحسان

Keza metinde yine konu ile ilgili hadislere veya hadislerdeki kelime ve ifadelere sık sık atıflar yapılarak anlatılan mevzunun önemi vurgulanmaktadır.

خَبَرُ خَيْرِ الْبَشَرِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى يَوْمِ الْمَحْشَرِ وَهُوَ أَنَّهُ إِذَا مَاتَ ابْنُ
آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا عَنْ ثَلَاثٍ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ وَعِلْمٍ يَنْتَفِعُ بِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ
وَصَدَقَةٍ جَارِيَةٍ
واجادوا في بناء الخيرات الجزيلة واجتهدوا في تعميم الحسنات الجسيمة
وأشادوا في مباني المبرات لجليلة فإنها هي التي تدورم في حالتها صاحبه
وحياته ومماته وينفعه يوم لا يستظل المرء إلا ظل صدقاته

Vakfiyelerin giriş bölümünde yer alan ayet, hadis ve kelimeleri tasnif edecek olursak karşımıza şu konu başlıkları çıkmaktadır:

- Allah'ın güç, kudret ve azameti,
- Resulullah'ın nübüvveti,
- Dünya ve dünyanın geçiciliği,
- Ahiret ve ahiretin bakiliği,
- Hayır, hasenat ve cömertliğin önemi,
- Takva ve ihlas,
- Nimetlere şükür,
- Hayır ve iyilikler karşısında Allah'ın lütufları,

2.6.Gazi Hüsrev Bey Vakfiyesi

Gazi Hüsrev Bey'e ait 938 M. (1532 M.) tarihli Arapça Vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 1595 numara ile kayıtlı olup 30. Sayfadan oluşmaktadır. Aynı vakfiyenin 633 numaralı defterin 47. Sırasında mükerreri kayıtlıdır. Ayrıca 633 numaralı defterin 48 ve 49.

Sıralarında 943 ve 944 H. (1537-1538 M.) tarihli iki adet zeyl vakfiye kayıtlı bulunmaktadır.

Ana vakfiye olan 1532 tarihli vakfiyenin ilk sayfasında vakfiyenin aslına mutabık olarak çıkarılan nüsha olduğu yazılı Saraybosna Kadısı Ahmet Vehib'in onayladığı tescil kısmı yazılı bulunmaktadır.

Vakfiye yine Allah'a hamd ve peygambere salavat, dünyanın geçiciliği, sadakanın önemi gibi konularla devam etmekte olup, edebi bir üslupla yazılan metin ayet ve hadislerle desteklenmiştir.

Devamında Saraybosna'da inşa eylediği cami ve camiye gelir olmak üzere vakfedilen akar, nakit para, eşya, köyler, bahçeler, çiftlikler, meralar, mezraalar, değirmenler, çarşılar, dükkanlar sınırları ve özellikleri ile zikredilmekte; ondan sonra cami ve caminin karşısında yaptırdığı on beş odalı tekke, misafirler ve garipler için inşa edilen imaret görevlilerinin özellikleri, ücretleri tek tek kayıt altına alınmakta ve imarete pişirilecek yemekler, yemeklerde kullanılacak malzemeler, yemeklerin sunum şekli, misafirlere nasıl davranılacağı uzun uzadıya anlatılmaktadır.

Bunda sonra vakfın lüzum ve sıhhati ile ilgili olarak Hanefi hukukçularının görüşleri zikredilerek vakfın kuruluşuna karar veren kadı tarafından, vakfın İslam Hukukuna uygunluğu teyit edilerek vakfın tescilinin uygun olduğu belirtilmektedir.

Sonraki kısımda vakfa yapılacak taarruz ve tecavüzlere karşı durmak amacıyla vakıf kurucusu tarafından belirlenen beddua kısmı yazılı olup, devamında vakfın tanzim tarihi ve şahitler kısmı bulunmaktadır.

Genel olarak Arapça veya Osmanlıca vakfiyelerin en edebi üslupla yazılan kısımları "hamdele-salve" bölümü ile devamında dünyanın geçiciliği, ölüm, ahiret, cennete değinilen kısımlarıdır. Bu kısımlarda edebi bir üslup kullanılarak söz sanatları icra edilmekte ve metin konuya göre ayet, hadis, kelam-ı kibar, beyit ve dörtlüklerle cümleler desteklenmekte ve kuvvetlendirilmektedir. Dolayısıyla vakfiyelerde, dil, söz sanatı, belagat ve üslup gibi konularda incelenmesi gereken vakfiyelerin bu kısımlardır. Vakfiyeleri hayrat kısımları da genel olarak edebi bir lisanla izah edilir. Vakıf kurucuları tarafından yapılan hayrat eserler (cami, medrese, mektep, köprü, çeşme, şadırvan, hastane) gibi kamuya hizmet veren eserler ilginç teşbihlerle ve fasih kelimelerle anlatılır. Çalışmamızda özellikle bu bölümler üslup, belagat ve söz sanatları bakımından incelemeye tabi olacaktır.

Vakfiyenin son kısmı ise beddua ve belgenin tanziminin tarihinin yazıldığı bölüm olup şu şekildedir:

Yukarıda şerh ve beyan olunan tertip ve üslup üzere temlik olunamaz ve Cenâb-ı Hakk'a ve meleklerine ve ahiret gününe iman eden halife ve sultan ve vezir ve melik ve emir ve kadı ve vali ve müftü ve müderris ve mütevellî ve muhtesipten ve sair nastan hiç birisine bu vakfî tağyir ve tebdil ve eksiltme veya erteleme veya şartını iptal ve tahvil helal değildir. Her kim böyle şeylere tasaddi eder ise muhakkak haram ve büyük günahı işlemiştir. Vakfiyede yazılı hadis-i şerîf ve âyet-i kerimeyi işiten bir Müslüman din kardeşinin vakfına nasıl taarruz edebilir. Her kim Cenâb-ı Hakk'ın ve resulünün sünnetine muhalefet eder ve mümin kardeşinin vakfını iptale gayret eder ise Cenâb-ı Hakk'ın gazabını kazanmış olup onun yeri yerlerin en acısı olan cehennemdir ve zalimlere mazeretlerinin fayda vermediği günde Cenab-ı Hakk'ın ve meleklerinin ve cümle insanların lanetlerine müstahaktır ve vâkıfın ecri ihsan erbabının ecrini zayi kılmayan Cenab-ı Hakk'a aittir her hâlükârda hamd ve senâ Cenab-ı Hakk'a mahsûstur ve salât ve selâm nebisi ve habibi olan efendimiz Hazret-i Muhammed'in ve tıyb ve tâhir olan âl, ashap ve ahbabının üzerine olsun bu vakfın aslı şartları kayıtları şahitler huzurunda tescili ve yazılışı hicrî 938 senesi Cemâze'l-ulâsının ilk günlerinde vaki oldu.

2.6.1. Hüsrev Bey Vakfiyesinin Arap Dili ve Belagatı Açısından Tahlili

Bismillahirrahmanirrahim.

الحمد لله موفق أبرار عباده لافتتاح أبواب الخيرات ومعينهم على اقتناء أسباب
السعادات تلاء لأت أنوار جبروته وسلطانه على صفحات الموجودات وتهللت
آثار ملكوته وإحسانه على جنات الكاينات ؟ , نحمده على ما أنعم علينا وهدانا
للاسلام وجعلنا من أمة نبيه وحببيه محمد عليه الصلوات والسلام , نشكره
على أن جعلنا حاملين لبيضة الإسلام ومؤيدين فرض الجهاد في سبيل الله مع
عبدة الطواغيت والأصنام.

Vakfiye, Allah Teâla'ya hamd, nimetlerine şükür ile başlar. Bu hamd ve şükre beşere verdiği nimetler sebebiyle hayır kapılarının Allah Teâla'yı sena, övme eşlik eder. Hayır kapıları ile saadet sebeplerinin hepsi Allah, azze ve celle,'dandır. Allah'ın nimetlerinden, İslam nimeti hamd ve şükre müstahaktır.

Bu kısımda çoğunlukla seci sanatına dayanan bedi ilmine has olan ve vakfiyenin ilk satırında yer alan **عبدة الاسلام, الكاينات, السعادات, الموجودات, الخيرات** kelimeleri ile **الطواغيت**/tağutlara kulluk ve **الأصنام**/putlar kelimelerinde görülen tezat gibi belagat sanatının tezahürlerini mülâhaza ediyoruz.

Kâtibin vakfiyede özenle tüm kelimeleri **افتتاح أبواب الخيرات**/hayır kapılarını açan, **تلاءلأت أنوار**/ışıklarını aydınlattı, **اقتناء أسباب السعادات**/saadet sebeplerini oluşturan, **تهللت آثار**/eserler tehlil getirdi gibi hamd ve şükür makamına uygun kelimelerden seçmesi dikkat çekicidir.

Yukarıdaki kısımda teşbih, istiare sanatları gibi beyaniyye unsurlarının olmadığını görüyoruz.

"ونشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادة تنزع سهمها عن قوس اليقين
وتطلع نجمها عن أفق التحقيق دون التخمين ونشهد أن محمدا عبده ورسوله
تجارة تنجي صاحبها من عذاب أليم يوم لا ينفع مال ولا بنون إلا من أتى الله
بقلب سليم"

Burada, mecaz sanatının kullanıldığını görüyoruz. ‘La ilahe illallah’ şهادeti, okunu yayından çıkararak insana ve şهادet cümlesini yıldızı ortaya çıkan gökyüzüne benzetiyor. Yine, ikinci kısımda şهادet, kıyamet günü sahibini cehennem azabından koruyan insana, benzetiliyor. Sonra bu kısım “ O gün (İnsanların diriltileceği gün) ne mal fayda verir ne de evlat, ancak Allah'a kalb-i selim (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)”²⁴ ayet-i kerimesi ile son buluyor.

Bu ayet-i kerime kullanıldığı yere her bakımdan oldukça uygundur. Vâkıf'ın, vakfiyesindeki vakfettiklerinin kalbinin selim/temiz ve ahlakının iyi olduğuna delalet etmesini arzu ediyor.

Bu kısımda yine musikiye has bedi sanatı izlerinin/belirtilerinin **قوس اليقين / دون التخمين** örneklerinde olduğu gibi seci sanatı ile devam ettiğini görüyoruz. Bu bölümden sonra kâtip Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimize salat ve selama başlıyor.

صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وأزواجه وأولاده ما ذر شارق ولمع بارق

²⁴ K. Kerim, 26/88-89

Bu bölümde, kasır sanatı bulunmasına rağmen, seci sanatı da devam ediyor. Örneğin: ذر
لعمق بارق/yıldırımın parlaması gibi. Sonra katip,
vakfiyenin diğer kısımlarına geçiyor.

"أما بعد فلا يخفى على كل عاقل أريب وألمعي لبيب أن الدنيا الدنية مخيم
النوايب ومسكن الرزايا والمصائب ما هي بدار إقامة ومقام بل معبرة يعبر
منها إما إلى دار الجحيم أو إلى دار السلام فالعاقل من لم يغتر بها ولم يعول
عليها ولم ينظر بعين المحبة والشغف إليها والسعيد من أخذ من نفسه وقاس
يومه بأمره قبل أن يستوي مدة الأجل ويقصر عن الزيادة في السعي والعمل"

Geçen ibarelerde, katibin hayır işinin önemini deliller ve kanıtlarla ortaya
koyduğunu, bu hayır işlerinden birisinin vakıf olduğunu vurguladığını görmekteyiz. Ayrıca
vakıf kurucusu dünyanın herhangi bir kıymetinin de olmadığını işaret etmektedir.

Aynı şekilde bu bölümde de العجل/يستوي مدة الأجل (bir önceki günle) eşit
olmadığı ile ve العمل في السعي والعمل ve gayreti artırmıyor gibi
örneklerle seci sanatı devam ediyor. Bunun yanı sıra الدنيا kelimesi ile الدنية /aşağılık, alçak
kelimeleri arasında cinas sanatını, رزايا/belalar – مصائب/belalar, إقامة –
المحبة, مقام – إقامة, رزايا/belalar – مصائب/belalar, إقامة – إقامة, الشغف
kelimelerinin müteradif olduğunu müşahede etmekteyiz. Yine /alçak
dünya, النوايب/musibetlerin örtmesi ifadelerinde olduğu gibi bazı beyan sanatı
örneklerini görebilmekteyiz. Ancak burada teşbih edatı ile vechi’ş-şibh/benzetme yönünü
kullanmadan dünyayı dar/eve benzetiyor. Belâgatçılar bu tür sanatı teşbih-i belîğ diye ifade
etmişlerdir.

"وإن الحسنات يذهبن السيئات وأشرف الحسنات الصدقات وخير الصدقات
أبقتها وأحسن الخيرات أدومها وأناها ألا وهو الوقف الذي لا ينقطع فوائدها
إلى آمد الأباد ولا تنتهي نتائجها إلى يوم الحشر والتناد"

Bu ibarelerde geçen الحسنات /iyilikler ile السيئات /kötülükler kelimeleri arasında tezat,
خير الصدقات ile أحسن kelimeleri arasında müteradiflik olduğunu görmekteyiz. Yine
أبقتها/أبقتها/sadakaların en hayırlısı en kalıcı olanıdır’ ile أدومها وأناها
/hayratın en iyisi en devamlısı ve en gelir getirici olanıdır cümlelerinde olduğu gibi seci
sanatı da devam etmektedir.

2.7. Osmanlıda Eğitim

2.7.1. İslam ve Eğitim

İslam'ın son din olarak gelişinden sonra İslam Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V) her ortamda ümmetinin eğitimi ile ilgilenmiş bir peygamberdir. Hz. Peygamberin yaşadığı dönemi konu alan tarih ve hadis kaynaklarına ve peygamberin uygulamalarına göz atıldığında onun mescitte, evlerde, sahrada her yerde topluma bir şeyler öğretme derdinde olduğunu görürüz. Zaten ilk emri oku olan bir dinin peygamberinden de beklenen budur. İslami dönemin ilk yıllarında Erkam'ın evi toplu öğretimin yapıldığı bir mekândır.

Daha sonraları cami ve mescitler okul işlevi görmeye başladı. Medine'ye hicretten önce Hz. Peygamber Musab bin Umeyr ve Ümmi Mektûm gibi bilgin sahabeleri oradaki Müslümanlara öğretmenlik yapsınlar diye Medine'ye göndermişti. Sahabeler Medine'ye varınca orada bir cami inşa eylediler ve caminin bir kısmını mektep olarak kullandılar.

Ayrıca Bedir savaşında esir düşenlerden bilgili olanlara kurtuluş fidyesi olarak Müslüman çocuklara okuma-yazma öğretme zorunluluğu getirilmiştir. Esir düşenlerden başka öğretmenler de okuma-yazma işinde görevli idi Bilge (1984: 16)

İslam'dan sonra Hz. Peygamberle birlikte başlayan eğitim, öğretim hamlesi, dört halife akabinde Emeviler, Abbasiler, Memlûklar, Eyyubiler, mağribiler, Selçuklular ve Osmanlı dönemlerinde İslam coğrafyasında devam etmiş coğrafyada büyük çaplı eğitim müesseseleri kurulmuştur.

2.7.2. Osmanlı Medreseleri

Osmanlılar yeni bir imparatorluğun temellerini attıkları vakit, kendilerinden önceki Müslüman devletlerin onlara terk etmiş oldukları coğrafya üzerinde birçok medrese ve gayri Müslimlerden alınmış ülkelerin eski halklarına ait diğer eğitim öğretim kuruluşları bulmuşlardır.

Bu eski kuruluşları muhafaza eden Osmanlılar, bizzat bu müesseselerin kurucuları tarafından tespit edilmiş kurallara inançlar ve milliyetler arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin riayet ettiler Yediyıldız (2003: 83).

Bu sebeple Osmanlı Eğitim kurumlarını mimari açıdan ve verilen hizmetler bakımından İslam dünyasında özellikle de Selçuklular zamanında vücut bulan benzeri eserlerin takipçisi ve gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı medresesi ile bilgi veren araştırmacılar, Osmanlı'nın ilk medresesi olarak günümüze ulaşmayan İznik Orhan Gazi Medresesini ilk Osmanlı Medresesi olarak kabul ederler Demiralp (1997: 58).

Daha sonra yine İznik'te Süleyman Paşa Medresesi, Bursa'da Lala Şahin Paşa Medresesi, Murat Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid, Çelebi Sultan Mehmed Medreseleri ve Anadolu'nun diğer şehirlerinde kurulan medreselerle eğitim hamlesi devam etmiştir.

Vakıflar tarafından tesis edilen medreselerde eğitim parasızdı. Öğrencilere yurt imkânı sunulduğu gibi beslenme ihtiyaçları da vakıflar tarafından sağlanmakta ve kurucusu vakfın maddi olanaklarına göre burslarda verilmekteydi.

Selçuklu döneminde bir medresede, 20-40 arasında öğrenci öğrenim görmekteydi Tekindağ (1997: 7). Bir odayı bazen iki bazen üç öğrenci paylaşıyordu. Osmanlı döneminde bilhassa Padişahlar, hanım Sultanlar ve bazı devlet adamlarının inşa ettirdiği medreselerde ise her odada bir öğrenci kalıyordu. Ayrıca vücut-ı belde, tüccar gibi maddi imkânları fazla olan vakıf kurucularının medreselerinde de aynı durum söz konusu idi. Bu anlamda vakfiyeler en sağlam ve güvenilir veri kaynaklarıdır. Zira vakfiyelerde eğitim ve öğretimin yapılacağı medresenin fiziki yapısı, müderris, asistan ve diğer görevlilere ne kadar ücret verileceği, öğrenciye sağlanan barınma, beslenme ve burs hizmetleri, medresede öğretilecek dersler ayrıntılarıyla belirtilmektedir.

Osmanlı Medreselerini Fatih Sultan Mehmet öncesi ve sonrası diye iki kısma ayırabiliriz. Zira vakfiyeler, büyük çaplı medrese mektepler kurulmadan önce eğitimin daha mütevazı medrese-mektep ve camilerde yapıldığını göstermektedir.

Sultan Orhan Bey tarafından 1330 yılında İznik'te inşa edilen ilk Osmanlı Medresesi'nin açılışından itibaren, Osmanlı Devleti yöneticileri Anadolu ve Rumeli'de fethi gerçekleştiren şehirlerde mütevazı medreseler, camiler inşa ederek halkın eğitim ihtiyacını karşılamışlardır. İstanbul'un fethinden sonra ise inşa edilen külliyeler içerisinde eğitim müesseseleri bir kampüs halini alarak büyük çaplı eğitim müesseselerine dönüşmüşlerdir.

Fatih Sultan Mehmet medreselerine, kampüs anlamında Osmanlı'da ilk büyük çaplı eğitim, öğretim kurumları diyebiliriz. İçerisinde eğitim müesseseleri, ibadethane, hastane, alışveriş merkezi, imaret, misafirhane bulunan ve Fatih'le başlayan külliye geleneği, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat, III. Mehmed'in iktidarları döneminde de devam etmiştir.

Bu padişahların dönemindeki hanım sultanlar ve devlet adamları da geleneğe uyarak külliyeler inşa ederek devletin kalkınması ve halkın refah içinde yaşamasına katkıda bulunmuşlardır.

Bu yapılar içerisinde Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'ın İstanbul, Kudüs ve Mekke'de inşa ve ihya eylediği eserler, II. Selim'in eşi Nurbanu Valide Sultan (Atik Valide Sultan) ın Üsküdar'da inşa eylediği içerisinde eğitim müesseseleri de bulunan külliyele oldukça önemli yere sahip külliyelelerdir.

Kıbrıs, Gaziantep, Erzurum'da Lala Mustafa Paşa eserleri, Yunanistan'da Pargalı İbrahim Paşa, Günümüzde dahi işlevini sürdürmeye devam eden Saraybosna'da Hüsrev Bey Medresesi, Üsküp'te Yahya Paşa Medresesi, ilk aklımıza gelen yapılar dır.

Medreselerde genel olarak bir veya birkaç dersane, hücre ya da oda diye tabir edilen ve yatılı öğrencilerin kaldıkları odalar, müderris, muid (asistan) ve diğer görevlilerin odaları bulunurdu.

Osmanlı eğitim sisteminde mekteplerde görev yapan hocalar genel olarak muallim adıyla ifade edilirken medreselerde görev yapanlara müderris deniliyordu, müderris ve muallim yardımcılarını ise “kalfa”, “danişmend”, “muid”, “halife”, “yardımcı” gibi isimlerle anılıyordu. Bazı vakfiyelerde ise medrese hocası “Dersiam” şeklinde tarifleniyordu ki, günümüzde karşılığı Ordinaryüs Prof. şeklinde ifade edilebilir.

Ayrıca yatılı öğrencilerin her türlü ihtiyaçları karşılandığı gibi, gerek medrese kurucusu gerekse diğer vakıflar vesilesiyle karşılıksız burs imkânı da sağlanıyordu.

Osmanlı Devletinin tarihte bu kadar uzun süre yer almasının sebeplerinden birisi de hiç kuşkusuz eğitim sistemi ve eğitime verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Zira vakfiyeleri incelediğimizde öğrenciye sunulan hizmetlerin günümüzle kıyaslanmayacak derecede kaliteli olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı medreselerinde, Davudî Kayseri, Molla Fenari, Kadizâde Rumî, Ali Kuşçu, Celaleddin Hızır, Zenbilli Ali Efendi, Gelenbevi İsmail, Mirim Çelebi, İbn-i Kemâl, Taşköprüzâde Ahmet, Meşhur Hekim Âhî Çelebi, Kınalızâde Ali, Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Şeyhülislam Ankaravi Mehmed Efendi gibi pek çok âlim yetişmiş ve bu kişiler çeşitli medreselerde ders vermişlerdir.

2.7.3. Osmanlı Vakıflarının Eğitimle İlgili Hedefleri/Amaçları

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren eğitim hizmetleri camilerde veya camilere yakın mahallerde yapılan daha mütevazı eğitim kurumlarında yapılırken Fatih dönemi eğitim, öğretim açısından adeta bir dönüm noktası olmuş ve eğitim hizmetleri büyük kampüslerde yapılmaya başlanmıştır. Fatih'le başlayan bu gelenek ondan sonra idareyi devralan

Osmanlı sultanları tarafından da uygulanmaya başlanarak coğrafyanın her tarafında daha öncekilerden büyük ve daha fonksiyonel eğitim kurumları inşa edilmeye başlanmıştır. Bu sebeple burada Fatih Sultan Mehmet ve eğitimine verdiği kıymetin anlaşılması bakımından kurduğu eğitim müesseselerinden bahsetmenin de yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı padişahları arasında, ilim ve marifeti, fen ve sanatı himaye etmekle temayüz etmiş, diğer sahalardaki meziyetlerine, bu meziyeti de ilave eylemiş büyük bir şahsiyettir Keskiöglü (1953: 3).

Fatih İstanbul'u bi-hakkın ulema merkezi yapmak üzere çok çaba sarf etti. Bunun için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadı bu durumu vakfiyesinde; *hâne-i ilmi tamir, meşailini tenvir, sahasını tathir, finasını (avlusunu) safâ-bahş ve dilpezir* etmeyi hedeflediğini belirterek ilme verdiği önemi vurgulamıştır.

İstanbul'un yeniden inşasında esas rolü, bütün Osmanlı şehirlerinin kuruluşunda ve gelişmesinde olduğu gibi, vakıf müessesesi oynamıştır. Bu gün devlete ait sayısız kamu hizmetlerini, yani halka açık binalar, ibadet, ticaret yerleri, halkın ve seyyahların ibate ve iâşe ihtiyaçlarını karşılayan imaretler, çeşme ve hamamlar, şadırvanlar, sebiller, köprüler, mektepler, hastaneler gibi yapıların inşasının ve idamesi işini, vakıf müessesesi yerine getirmekte idi. Zira reayanın refahı bir dini görev olarak addedilmekteydi. Fatih'in vakfiyesinde bu durum bir beyitle şu şekilde izah edilmekteydi;

“Hüner bir şehîr bünyâd etmektir,

Reâyâ kalbin âbâd etmektir.”

Fatih'in Sultan Mehmed kurmuş olduğu 875 h. (1471 M.) tarihli vakfiyesinde, Fatih Camii, Anadolu Hisarında bir cami, Şeyh Vefazade Mahallesinde bir cami, İstanbul'da Yenimahalle dene yerde bir cami, Ayasofya başta olmak üzere Kilise'den Camiye çevirdiği Zeyrek Camii, Molla Arap Camii camileri olmak üzere kiliseden çevrilme camiler de dâhil olmak üzere toplam yedi adet cami, bir daruşşifa, bir imaret, sekiz adet sahnı seman ve sekiz adette bunların tetimmesi olmak üzere 16 adet medrese ve mektep inşa veya tamir eylediğini, bütün bu hayrat yapıların idamesi için 700 civarında gayrimenkul ve İstanbul ve Rumeli'nde onlarca arazi, değirmen, bahçe ve tarlayı vakfettiği belirtilmektedir.

Fatih külliyesi, camisi, daruşşifası, imarethanesi, medrese ve mektepleri ile tam bir kampüs şeklinde inşa edilmiştir. Külliyyede, hocaların, halkın ve öğrencilerin her türlü ihtiyaçları

karşılanmakta idi, medrese ve mekteplerde ilim ve fen'in her türlü süsün eğitim ve öğretimi yapılmaktaydı, Osmanlı döneminin büyük hekimleri, hukukçuları, edebiyatçıları, mühendisleri ve ilahiyat âlimlerinin büyük bir kısmı Fatih Medreselerinden mezun olmuş kişilerdir.

2.7.4. Külliye Medreseleri (Fatih Medresesi)

İşte Fatih'in vakfettiği bu hayrat eserlerden en önemlilerinden biriside hiç şüphesiz inşa ettirdiği caminin etrafına yaptırdığı medreselerdir ki vakfiyede onu; Hülâsa-i ekvân olan zümre-i insanın müşârikât-ı cinsiyesi olan en'amdand imtiyâzı ilm ü irfan olduğun tamâm iz'ân belki fırka-i melâik ve sükkân-ı seb'-i erâik üzere şeref u fazlı ilm ile olduğu âyet-i hidâyet-gayeti (ve alemle âdme'l-esmâe) nassı kerîmi ile itkân edüb cezm buyurdular ki, matlab-ı a'lâ maksad-ı aksâ urve-i vüskâ kible-i ulyâdır lâ-cerem inân-ı himem-i aliyyelerini hâne-i ilmi tamir, meşailini tenvir, sahasını tathir, finasını safâ-bahş ve di-pezir etmek semtine masrûf olup, payitahtları dâru'l-ilm olmağı için havlı-i cami-i şerifte sekiz medrese ve bu medreseler verâsında tetimme ismiyle mevsûm birer medrese-i peççe cem'an on altı medrese ve cami-i şerifin garba mail olan kapısı tarafında bir Dâru't-talim bina buyurdular ki her medresenin şemse-i tâk-ı mu'allasında envâr-ı Hüda gün gibi rahşân ve âyine-i ruhâm-ı mücellâsı rû-yı safâ kurs-ı hurşîd gibi tâbândır tâki mekteb-i sâbıkta sebkini tamam etmekle hıttâ-i Rumda şöret bulan hamele-i ulûm tahsîl-i fezâile mâil olan kavâbile ta'lîm-i ulûm-i rüsûm eyleyeler²⁵ demektedir.

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki Fatih;

-İnsan ve hayvanı birbirinden ayıran en önemli özelliklerden birisi olan ve öğrenilenin yaşanması halinde meleklerden de üstün kılan ilm ve irfanın hakkıyla öğretilmesini,

-Payitahtın bir ilim ve ulema merkezi haline getirilmesini

-Medreselerde marifet, hikmet, letaif, mühendislik, akli ve nakli ilimlerin okutulmasını hedefliyordu.

Fatih bununla da yetinmemiş medrese ve caminin etrafında ulemanın ve talebenin kalacağı meskenler ve yemek ihtiyaçlarını karşılayan imarethane de inşa etmişti.

Fatih Camininin iki tarafında dörderden sekiz adet olmak üzere inşa edilen yüksek ihtisas medreselerine semâniye (sekizli) veya sahn yahut her iki ismin terkip halinde kullanılmasından oluşan Sahn-ı Seman adları verilmiştir. Nişancızâde Mehmet ve Hoca

²⁵ Fatih Sultan Mehmet Vakfiyesi, VGMA, D. 186, s.51-52

Sadettin Efendi bu medreselerden “medrese-i âliye” (yüksek medrese) olarak söz ederler Unan (2003: 61).

Semâniye isminin medreselerin sayısı ile ilgili olduğu açıktır. Sahn tabirine gelince, konuyla ilgili çeşitli yorumların yapıldığı görülmektedir. Bu yorumlar içerisinde ‘*şehrin tam ortasında bulunmaları*’, sahnın; düz yer, geniş saha ve avlu gibi manalara geldiği ve külliyein Bizans döneminden kalma Hacariyyun kilisesi harabelerinin yerlerinin temizlenip, düzlük hale getirilen sahaya tesis edilmesi dolayısıyla böyle bir kelimenin (sahn) kullanıldığı görüşleri vardır Ergin (1977: 97).

Gelibolulu Mustafa Âli ‘*İstanbul’un miyanında bulunmağın Sahn Medreseleri denilmiştir*’ demektedir. Belki de bu tür ifadelerden hareket eden Yaltkaya, sahnın ‘bir evin tam ortasını teşkil eden yer’ anlamına geldiğini, buraya ulaşmak için çeşitli dehlizlerden geçilmesi gerektiğini; tıpkı bunun gibi Sahn adı verilen medreselere ulaşabilmek için *İbtida-i Hariç, Hareket-i Hariç, İbtidâ-i Dahil, Hareket-i Dahil* gibi bir bakıma ‘*musıla-i sahn*’ olan, yani Sahn medreselerine ulaştıran medrese basamakalarını geçmek lazım geldiğini ve dolayısıyla sahn adının bu yüzden kullanıldığını ileri sürmektedir Unan (2003: 61).

Sahn medreseleri caminin sağında ve solunda diğer bir ifadeyle kuzey ve güney yönlerinde geniş cami avlusuna göre sıralanmışlardır. Her iki tarafta dörder medrese bulunmaktadır. Sağda Marmara tarafında bulunanlara Akdeniz, solda Haliç tarafında bulunanlara Karadeniz Medreseleri adı da verilmektedir. Her medresede bir meydan etrafına dizilmiş on dokuz oda ve odalara nisbetle daha büyük ve daha yüksek bir derslane bulunmaktadır. Odaların genişliği 4.20 m² dir. Her odanın bir penceresi, bir ocağı, kandil koyma yeri ve rafı bulunmaktadır. Zemin tuğla ile döşenmiş olup, her medrese dershanesinin arkasında yer alan geniş avlularda dörder hela ve gusülhane bulunmaktadır Unan (2003: 63).

Belirli bir plan üzerine yapılan bu medreselerin camiye nazaran, tamamen mütenazir bir esasa göre sıralandıkları dikkati çeker. Fatih medreseleri mimari bakımından Osmanlılarda bir dönüm noktası olmuştur. Oktay Aslanapa’ya göre Fatih dönemine gelinceye kadar Osmanlılarda Selçukluların büyük çaplı abidevi eserleri yerine, pratik ihtiyaçları karşılayan, yani öğretim şartlarına uygun değişik yapı planları uygulanmıştır. Sahn medreselerinin yapılışıyla büyük ölçüde bir medrese mimarisi geliştirilmiş, bu mimari İstanbul’da daha sonra yapılan selâtin medreselerine örnek olmuş, diğer taraftan dershaneler bağımsızlaştırılarak medreselerin değişmez bir unsuru haline getirilmiştir.

Medreseler kuzey ve güney yönlerinden hafif bir meyille uzanan düzlüklerin üzerine oturtuldukları için, caminin görünümünü bozmaz, böylece mâbedin bütün haşmetiyle şehrin her yerinden kolayca görülmesine engel teşkil etmemektedir.

Asıl sahn medreselerine ilave olarak yapılan ve vakfiyede tetimme medreseleri²⁶ diye adlandırılan yine sekiz adet medrese vardı ki, bunlara tetimme veya mûsıla-i sahn medreseleri denmekteydi.

Sahn medreselerinin arka planında, dar bir sokakla ayrılan, paralel bir vaziyette dizilmiş, tıpkı sahn medreseleri gibi, dörderden sekiz medrese daha bulunuyordu. Bunlar sahn medreselerini tamamlar nitelikte olup, derece itibariyle onlardan daha altta idiler. Nitekim isimleri olan tetimme kelimesi de bu medreselerin tamamlayıcı vasıflarını vurgulamaktadır Unan (2003: 65).

Tetimme medreseleri Sahn medreselerinde okuyacak talebeyi hazırlamaktaydı. Bu medreseler bazılarında göre bir ilk ve ortaokul Uzunçarşılı (1988: 9), bazılarında göre ise lise Ünver (1946: 42) işlevi görmektedir.

Vakfiyeye göre sahn medreselerin her birinde on dokuz oda olup, bu odaların ikisi muid (asistan), ikisi diğer görevliler, on beş adedi ise öğrencilere ayrılmıştır. Medreselerde toplam 152 oda, sekiz adet derslane bulunuyordu, bu 152 odadan 120 tanesi yatılı öğrenciye 16 adedi muid'e (asistana), 16 adedi de diğer görevlilerce kullanılıyordu²⁷.

Sahn-ı seman ve diğer medreselerde hangi derslerin okutulduğuna dair tam veri bulunmamaktadır, ancak genel olarak medreselerde hangi derslerin okutulduğuna dair azda olsa veri bulunmaktadır. Osmanlı medreselerinde ana hatlarıyla fıkıh, tefsir, hadis, kelam gibi İslami ilimler, felsefe, mantık, sosyoloji gibi akli ilim tabir edilen bilimler, mühendislik bilimleri, dil bilimleri öğretilmekteydi. Ayrıca hat²⁸, oymacılık gibi güzel sanatların öğretildiğini vakfiyelerde rastlamaktayız.

2.7.5. Fatih Vakfiyesine Göre Medrese Görevlileri Özellikleri

Vâkıf, medreselerin her birine, hikmet kaidelerini bilen, ruhi bilimlere (tasavvuf) vâkıf, iyilik vasıflarını tanıyan, mühendislik ilimlerinde anlayan, akli ve nakli ilimlerde eşsiz, eğitim öğretim konularında liyakat sahibi, faydalı ilimlerin tahsiline ömrünü adanmış birer kişinin medreselerin her birine birer müderris atanmasını, müderrisin tatil günü hariç her

²⁶ Fatih Sultan Mehmet Vakfiyesi, VGMA, D. 186, s.36

²⁷ Fatih Sultan Mehmet Vakfiyesi, VGMA, D. 186, s.264-265

²⁸ Feyzullah Efendi Vakfiyesi, VGMA D. 571, s.117

gün aksatmadan görevini yerine getirmesini, hazır olan talebeyi gerekli olan şeyleri öğretmesini ve kendisine görevi karşılığı günlük elli akçe,

Ders alan öğrencilerden ciddi tabiatlı, isabetli fikirleri, akranları arasında özellikleri itibariyle seçkin olan, kitap özeti çıkarmada ve anlatmada mahir, bilgiyi derinlemesine araştırma kabiliyeti olan bir kimsenin müd (asistan) olarak atanarak kendisine günlük beş akçe ücret verilmesini,

Sekiz medresede danışmend denen on beş adet, zekâsı keskin, okuduğunu anlamaya kâdir, konuşma kabiliyeti olan, kıyaslama yapabilen 120 adet yatılı talebe istihdam edilmesini, derslerine devamlı olmalarını ve kendilerine günlük ikişer akçe ücret verilmesini,

Ayrıca medreselerin kapılarını açmak-kapamak, dersane ve odaları temizleme giriş-çıkışları gözetlemek için her medreseye birer bevab (kapıcı) atanarak kendilerine görevleri karşılığı iki akçe,

Müdrislerin seccadelerini sermek ve toplamak ve medrese avlularını temizlemek için iki kişinin ferraş-ı medrese olarak tayin edilerek kendilerine günlük ikişer akçe,

Medreselerin kandil, yağ ve hasırların için günlük iki akçe pay ayrılmasını,

Ayrıca sekiz adet tetimme medreselerinin her biri için günlük altı akçe ayrılarak bunun 2 akçesinin bevaba verilmesini kalan dört akçe ile medreselerin diğer ihtiyaçlarının karşılanmasını,

Tetimme medreselerinde hazırlanan talebeler için aylık on beş akçe tahsis edilmesini şart kılmıştır.

2.7.6. Edirne Selimiye Medresesi

Vakfiye’de Sultan Selim yaptırdığı camiyi edebi lisanla vasfettikten sonra külliye içerisinde bulunan eğitim kurumları medrese, mektep ve dâulkurrâ’yı ise şu şekilde vasfetmektedir.

و على مدرسته ينشرح بحسن إنشائها صدور المدرسين ويتحير في متانة بنائها
عقول المهندسين يحث إنشاؤها على بحث العلوم سناها تجب كل من سكن
حجرو كبيرة يدرس المدرس فيها وست عشر حجرة فيها عن هواه هواها
آخر يشاهد فيها الداخل ترويحاً وترفيهاً وعلى لطفته غراء ليس لها نظرة في
البسيط الغبراء وفيها حجرة كبيرة للتعلم والإقراء وسبع عشر حجرة أخرى
يعبر عنها بدار القراء وعلى مكتب لطيف مبني في محل شريف المحدود
بالطريق العام من الأطراف الأربعة لكونها واقعة على أرض مربعة تقبل الله

تعالى قبولاً حسناً وجعلها في الدنيا موجبة للمدح والثناء وفي الآخرة ذريعة
إلى الدرجة الحسنى

.... Bu külliye **bir Medreseyi** kapsayıp, onun güzel inşası ile müderrislerin gönülleri açılır, onun binasının metaneti mühendislerin akıllarını hayran bırakır onun inşasının tarzı öyle hoştur ki ilim şevkini uyandırmakta orada sakin olanlarda irfan çerağını yandırmakta, başka hevesleri söndürmektedir. Bu medresede büyük bir oda vardır ki müderris orada ders okutur, diğer on altı oda daha vardır ki onların içine girenler rahat ve huzura kavuşur, kıraat olunmak için bir büyük odayı ve diğer on yedi odayı havi olan **bir Dâru'l-kurrâ** vardır. Dört tarafı yol ile mahdud **bir Mekteb-i** latif vardır. Allah hayratlarını kabul buyursun dünyada medhi senasına vesile kılsın, ahiretde derecelere ve sevaba vasıta eylesin....

2.7.7. Vakfiyeye Göre Medrese Çalışanları Özellikleri ve Ücretleri

Vâkıf vasıfları yukarıda beyan edilen medresesinde malum güzel vasıflarla mevsuf bilinen iyi ahlakla muttasıf, funun-ı edebiyeyi arif (edebi sanatlara vâkıf), **Arapdili kaidelerinin esasını** ve dallarını bilen meşru ve menkulü bir arada birleştirecek meselelerin hakikatlarını ayıracak, delillerin inceliklerini aydınlatacak, hadis ve tefsir derslerini okutabilecek, yazı ve kelamda (sunumda) mahir, ders okutmağa devamda cehd ve gayret sarf edecek, hukuken geçerli mazereti olmaksızın ders okutmaktan geri kalmayacak, muayyen tatil günlerinin haricinde dersi bırakmayacak bir kimsenin **müderris** olarak atanmasını ve kendisine görevi karşılığı günlük altmış dirhem,

Dersle meşguliyeti bilinen ve faziletiyle diğer talebelere seçkin olan, alışlageldiği üzere mutad şekilde ifade ve istifadeye devam edecek bir talebenin müderrise **muid** (yardımcı) olarak atanmasını başkası ortak olmaksızın kendisine günlük dirhem,

Vazifesini ihmal etmeyen, kusurdan uzak Salih, sadık ve fısk u fücürdan kaçınan bir kimsenin **bevab** (kapıcı) tayin olunup, bu kişinin sabahları kapıları açmasını, yatsıdan sonra kapıları kapatmasını ve kendisine günlük 3 dirhem,

Salih ve hizmete layık bir kimse **ferraş** (temizlikçi/sergici) olarak atanmasını, bu kişinin geçerli bir mazereti olmaksızın işini ihmal etmemesini, medresenin sıhhatını ve temizlenmesi icab eden yerlerini temizlemesini, elinden geldiğince işini kendisinin yapmasını, görevini başkasına gördürmeye kalkışmamasını ve kendisine görevi karşılığı günde üç dirhem,

Bir kişinin medresede **kennas** (süpürgeci) olup, özrü ve geçerli mazereti yokken vazifesini terk etmemesini ve görevi karşılığı kendisine günde üç dirhem,

Tahsil ile meşgul olan nefsi hevasına uymaktan sakınan, kötülükten çekinen 15 adet talebe medresede barınmalarını (yatılı olarak kalmalarını) ve her bir talebeye günlük dörder dirhem ücret verilmesini hüküm altına almaktadır.

Arşiv kayıtlarına göre tespit edilebilen Selimiye Medresesi Müderrisler: Hasan Efendi (1895), Cami-i Atik Dersiamlarından Hacı, Hafız İsmail Efendi (1903). Medreseye bu tarihten sonra atama yapılmadığı ve görevin terkin edildiği yine arşivde kayıtlı bilgilerdendir.

2.7.8. Darulkurra Görevlileri Özellikleri ve Ücretleri

Güzel Kur'ân okur, ilm-i kıraet ve tecvide mâhir, Kur'ânı ezbere bilir kıraat ve rivayette imamların kavillerini öğrenmiş mütevatırı, meşhuru ve şazzi bir birinden ayırt etmeğe muktedir, okunacak yerleri anlar tecvide vâkıf hakayık-ı ilmiye ve dakaik-i ameliyede imamete zahir, vakarlı, ağır başlı, kütüb-i mutebereye vâkıf on imama mensub olan kıraeti aşere ve sahiblerini bilir yani İmam Nafi bin Ebî Yağmur el-Medeni, Abdullah ibn-i Kesir ed-Dârî (İbni Kesir), imamların önde geleni Ebu Ömer bin el-Allâ (İbn-i Alâ), Abdullah bin Âmir (İbni Amir), Asım bin Ebi'n-Nahud (İmam Asım), Hamza bin Necib (İmam Hamza), imamların yedincisi Ebu'l-Hasen el-Kisâi (Kisai), Yakub el-Hazremi, Ebu Cafer el-Katkâ, Halef bin Hişam adındaki on kıraat imamını tanır bir kimsenin Dâr-ı kurrada **Şeyh** olup, bu kişinin usulüne göre muteber kitapları okutmasını, on kıraatı öğretmesini İmam Muhammed el-Kasım eş-Şatibi kasidesinin İmam Cabiri tarafından yapılan şerhini, İmam Muhammed bin el-Cezeri'nin mukaddime ve diğer kitaplarını ve sâir bilinen kıymetli eserleri okutmasını ve kendisine günlük kırk dirhem,

Tecvid bilir kıraat ehli on hafızın (**huffâz**) orada Şeyh'e devam ederek ders almalarını, her birinin hususi bir kıraat ile meşgul olmalarını, iki kişinin aynı mevzu ile meşgul olmamalarını, bu kişilerin günü gününe Dâr-ı kurrada derste hazır olmalarını, özürsüz tatil gününden başka dersi bırakmamalarını, Ancak Şeyh'in müsaadesiyle ayrılabilmelerini, arkadaşların birbirleriyle derslerini tekrar etmelerini, bunlardan her birine günde ikişer dirhem,

Emanet ve salahla vasıflı bir kimse **kapıcı** olarak atanmasını, bu görevlinin yatısı namazından sonra kapıyı kapamasını, sabahleyin açmasını ve kendisine günlük üç dirhem,

Bir kimse **ferraş** (süpürgeci/temizlikçi) tayin edilerek, bu görevlini Dâr-ı kurrânın avlusunu süpürmesini, helâlarını temizlemesini, su getirmesini ve kendisine günlük iki dirhem ücret verilmesi öngörülmektedir.

Ayrıca külliye içerisinde birde kütüphane mevcut olup, kütüphanenin de eğitim kurumlarını destekleyen bir müessese olarak değerlendirilmesi gerekir. Buna göre kütüphanede görev yapacak kişilerin taşıması gereken özellikler ve alacakları ücret ise şu şekilde tariflenmektedir:

Sulehadan salah ve kemal ile muttasıf, hıyanetten uzak üç kimse **hâfız-ı kütüb (kütüphaneci)** ve **hâfız-ı mesahif** tayin edilerek bu kişilerin kitapları muhafaza etmesini, temizliklerini yapmalarını, medreseden kitap isteyenlere kitapları derhal vermelerini ve onları bekletmemelerini, daha sonra verilen kitapları toplamaları, vazifelerini düzenli şekilde yapmalarını, özürsüz olarak mazeretsiz görevlerini terk etmemelerini ve görevleri karşılığı bunlardan her birine günlük beşer dirhem,

Akranları arasında nakış, kitabet ve irfan bakımından seçkin, sanatlarında mahir iki kimse **katip ve nakkaş** olarak atanmasını, bu kişilerin zamanla yıpranan kitapta bozulan yazıları yazmalarını, nakışlarını yeniden işlemelerini bunlardan katibe günlük dört dirhem, nakkaşa beş dirhem,

Mushaf ve kitap ciltlemekte mahir, salih bir kimsenin **mücellit** olarak atanmasını, bu kişilerin Mushafların ve kitapların ciltlerini tamir ve ıslah etmelerini ve kendisine günlük üç dirhem ücret verilecektir.

2.7.9. Mektep Görevlileri Özellikleri ve Ücretleri

Tecvit ve Kur'an'ı bilen, güzel ahlaklı bir kimsenin mektebe **muallim** olarak atanarak, Müslüman çocuklarına Kur'an okutmasını, lügat sarf ve nahvi belletmesini, onlara şefkat kanatlarını yayarak muamele etmesini, aralarında fark gözetmeksizin hepsine evlat muamelesi yapmasını, öğretim usullerine, terbiye metotlarına riayet ederek onları terbiye etmesini, onlar için şefkatli bir baba gibi olmasını ve görevi karşılığı kendisine günde on dirhem,

Salih ve güvenilir iki kişinin mektepte **kalfa** olup çocuklara dersleri tekrarlatmasını, bu kişilerden her birine günde dörder dirhem ücret verilecektir.

2.7.10. Saraybosna Hüsrev Bey Medresesi

Bosna Hersek'in Fatih Sultan Mehmet Han tarafından 1461 yılında fethedilmesiyle birlikte diğer fethedilen yerlerde olduğu gibi Bosna-Hersek coğrafyasında da vakıflar yoluyla şehirlerin ihya ve inşa edildiğini görmekteyiz. Bu manada Saraybosna'da kurulan ve eserleri günümüze kadar intikal eden, hayrat eserleri, çarşıları, dükkanları ve hizmetleri adeta Saraybosna ile özdeşleşen vakıflardan bir tanesi de balkan coğrafyasının en önemli ve büyük vakıflarından biri olan Bosna Valisi Hüsrev Bey'in vakıflarıdır.

Hüsrev Bey tanzim ettirdiği 1532 ve 1537 tarihli vakfiyelerle hayrat olarak inşa eylediği cami, tekke, medrese ve kütüphanenin görevli giderleri ve bakım onarımları için çok sayıda dükkan, ev, bedestan, han, çayır, mezraa, çiftlik ve nakit para vakfetmiştir.

1537 tarihli vakfiyesinde vakfedilen 400.000 akçe ile caminin karşısına sultan ve vezirlerin eserlerine eşdeğer avam ve havas arasında itibarlı 15 odalı bir medrese yapılmasını, arta kalan para ile medresede kullanılmak üzere muteber kitaplar satın alınarak öğrencilerin ve ilim erbabının istifadesine sunulmasını,

Akli ve nakli ilimlerin öğretileceği medreseye âlim, fazilet sahibi, kamil, hakikatin satırlarını söz ve yazı ile keşfetmiş, usul ve fûrua vâkîf, makul ve menkulü bir araya getirme kabiliyetine sahip olan liyakat sahibi bir kişinin müderris olarak atanmasını, müderrisin öğrencilere tefsir, hadis, ahkam, usul, belagat, meani, beyan, kelim ilimleri ve yörenin örfünün gerektirdiği konularla ilgili dersleri öğretmesini, geçerli bir mazereti olmadan işlerini aksatmamasını, öğrencilere islam hukuku ile ilgili kitapların ve hukukçuların ve ekollerinin sözleri ve fetvalarının en sağlam olanlarını okutmasını, medresedeki görevine ilaveten vakfın teftiş ve denetleme işlerini yürütmesini ve kendisine görevi karşılığı günlük beş akçe,

Müderrise her konuda yardımcı olacak bir asistan atanmasını, asistanın medrese ile ilgili her işe bakmasını, kitapları muhafaza etmesini görevi karşılığı kendisine günlük dört akçe,

Medreseyi sabahleyin açacak akşamları kapayacak bir kapıcı atanmasını görevi karşılığı kendisine günlük iki akçe,

Medresede gündüzlü olarak okuyan ve yatılı kalan öğrencilerin her birine günlük ikişer akçe ücret verilmesini,

Medresede yatılı olarak kalan asistan ve talebelere imaretin mutfağında pişen yemeklerde verilmesini, bu yemeklerin sabah ve akşam olmak üzere iki defa verilmesini, sabahları

ekmek ve çorba akşamları ise çorba bir parça et ve etmekten oluşmasını, Cuma geceleri ve bayramlar gibi özel günlerde ise hangi yemek pişirilirse onun verilmesini şart kılmıştır.

Saraybosna Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde bulunan "Tarih-i Enveri" adlı eserde muharrir medresenin ilk müderrisinin Hüsameddin Efendi olduğu ve medresenin tamamlanmasından sonra 955 (1548) yılına kadar on yıl süre ile müderrislik ve şehre müftülük yaptığını belirterek Hüsameddin Efendi'nin hayatı ile şu kıymetli bilgileri vermektedir.

"Bosna Saray şehrinde Gazi Hüsrev Bey kendi câmi'-i şerîfine karşı binâ ve inşasına başladığı âlî ve kargîr medreseyi 944 senesinde itmâm eyledikde Hüsameddin Efendi şehri mezkûre müftî ve medrese-i mezbûre müderris nasb olunarak 955 târîhine değin orada müderris ve müftî itmişdir.

Mûmâ ileyhin Tercüme-i Hâlî:

"Şehr-i cennet-şi'âr Üsküb'den bedîdâr ve şeydâ ve muhlis ile şöret-şi'âr olmuş idi. Mertebe-i temyize vâsıl ve aded-i sinîn-i sinnî akd-i sâniye dâhil oldukda kable nûmâ-yı kalb meyyâlî cânib-i tahsil-i ilm ve irfâna mâil ve rû-berâh sütte-i fezâil-penâh-ı efâzıl olmuş idi. Karine-i hâle azm-i tarik-i sa'âdet-i rahîk idüb alâ hasbe'l-âde devr-i mecâlis ifâde iderek Kara Davud Efendi hizmetlerine ittisâl ve şeref-i mülâzemetleriyle ihrâz-ı evvelîn-i âmâl eyleyüb ba'zı medâris-i aliyyede akd-i mecâlis-i ilmiyye eyledikten sonra belde-i Üsküb'de vâki' İsa Bey Medresesinde merraten ba'de uhrâ resm-i ifâdeyi icrâ eylemişdi.

Ba'dehu Bosna Sarayında Hüsrev Bey Medresesi tamâm oldukda yevmî elli akçe ile ibtidâ bunlara in'âm ve izn-i bi'l-iftâ ile in'âm olundu. Ba'dehu Mevlânâ Hayreddin yerine fi-sene 955 İshâkiyye-i Üsküb medresesinde zülâl-ı ifâzası meskûb olub münâvele-i rahîk tahkîka müdâvim ve ser-kermân-ı müdâme-i bahs ve idâre ile münâdim iken 960 senesinde hâbnâk-ı zıllî şâhsâr-ı rahmet ve üftâde-i huld u istibrak-ı cennet oldu.

Merhûm-ı merkûm gavvâs-ı bihâr-ı ulûm-i ebkâr-ı efkâr-ı ilmiyenin âşık-ı şeydâsı ve meydân-ı bahs ve idârenin merd-i bî-pervâsı her vâdide mâhir ibdâ'-i âsâr-ı celîleye kâdir idi. Rif'at-ı şân-ı ilmiyesine göre rüzgâr-ı müsâ'id ve merâtib-i sâmiyye mütesâ'id olsa sayt-ı (sît-i) iştihârî âlemgîr ve nefehât-ı âsârı sabâ-mesîr olmak mukarrer idi. Nitekim ba'zı şu'arâ dimişdir:

Râh-ı gamda bin gubârı hâkten kaldırmayan

Rüzgâr eksikliğidir rüzgâr eksikliği

Bir şeydâ dahi İstanbulidir Aşık Çelebi şeydâsı dimekle meşhur ve Tezkireti'ş-Şu'arâsında mastûrdur.

Hadâiku'l-Hâkâik fî-Tekmiletî'ş-Şekâyık"

Bu ifadelerden medresenin ilk müderrisi Hüsameddin Efendi'nin 955 (1548) yılında müderrislik yaptığı Hüsrev Bey Medresesinden ayrılarak 960 (1553) tarihine kadar Üsküb'de İsa Bey Medresesinde müderris iken vefat ettiği ve Kara Davud'un ilim halkasında yetiştiği anlaşılmaktadır.

Yine "Tarih-i Enveri" adlı eserin 2. cildinde 973 (1573) tarihinde Gelibolulu Mevlana Süleyman Efendi'nin Saraybosna Müftüsü ve Hüsrev Bey Medresesi müderrisi olduğu, Süleyman Efendi'nin daha sonra Kefe Müftüsü olarak görev yaptığı âlim ve sâlih bir zat olduğu ve 985 (1577) tarihinde vefat ettiği bilgisi yer almaktadır.

Saraybosna Hüsrev Bey Medresesi ise Hüsrev Bey Camisinin karşısında yer almaktadır. Zeyl vakfiyeye göre 1532 yılında yapılan camiden beş sene sonra 1537 senesinde yapılmıştır.

Bina cami gibi muntazam işlenmiş kesme taşlardan inşa edilmiştir. Yayvan kemerli kapısı üstünde kitabesi bulunan giriş mukarnaslı bir kavrasa içindedir. İki yanlarda mihrap biçiminde oturma nişleri vardır. Bu gösterişli taç kapıdan avluya geçişi sağlayan dehliz küçük, ancak diğerlerinden daha yüksek bir kubbe ile örtülmüştür.

Medresenin iç avlusu dikdörtgen biçiminde olup üç taraftan sütunlu revaklarla çevrilidir. Bu kubbeli revaklardaki mermer sütunların başlıkları, XVI. yüzyılın baklavalı başlıklarının benzeri olmakla beraber bunların rölyefleri aşırı derecede belirtilmiştir. On kubbeli revaklı, fakat oldukça dar görünüşlü avlunun ortasında bir şadırvan yer alır. Dershane mescit kare planlı ve içten yaklaşık 6,50-7 m. ölçüsündedir; böyle bir mekânın hacmine uygun, alt kısımları mukarnaslı tromplu, sağır kasnaklı bir kubbe bunu örter.

Avlunun etrafında hepsi kubbeli ve ocaklı on iki hücre sıralanır. Bunların dışarıdan hava ve ışık almalarını sağlayan pencereleri vardır. Genellikle Osmanlı medrese mimarisinde ilgi çekici çözümler bekleyen köşe odalarının girişleri meselesi burada avlunun köşelerindeki üç dar dehlizle yapılmıştır. Dördüncü köşede ise böyle bir çözüme gidilmeksizin burada arkadaki avluya geçişi sağlayan dar bir koridor yer almaktadır.

Netice olarak her iki medrese incelendiğinde iki medresenin de oda sayısının on beş olduğu ve medreselere ilaveten öğrencilerin ve ilim erbabının yararlanması için birer kütüphane inşa edildiği dikkat çekmektedir.

Ayrıca vakfiyede; medreselerde görev yapacak kişilerin özellikleri sayılarak liyakat sahibi kişilerin öğretim görevlisi ve asistan olarak atanmasının,

Öğrencilerin yatılı olarak kalmalarının,

Yeme, içme ve barınma işlerinin vakıflarınca karşılanmasının,

Akli ve nakli ilimlerin öğretilmesinin,

Öğrencilere karşılıksız burs verilmesinin hüküm altına alındığı anlaşılmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde ilim alanında büyük görevler icra eden ve birçok meşhurların yetiştiği medreselerden Selimiye Külliyesi içerisinde yer alan ve caminin kible duvarının sol tarafında bulunan Dar'ül Kurra Medresesi, cami ile birlikte Osmanlı Devletinin

Mimarbaşı Sinan tarafından 1569-75 yılları arasında inşa edilmiştir. Düzgün kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen Dar'ül Kurra Medresesi'ne portal şeklinde düzenlenen bir kapı ile girilir. Ortada dikdörtgen avluyu dört yönden revak çevreler. Revakın gerisinde doğu yönde yer alan kare planlı kubbeli büyük oda dersane ve mescit; güney ve batı yöndeki odalar medrese hocaların ve öğrencilerin kaldığı odalar olarak kullanılmıştır. Medrese günümüzde “Selimiye Vakıf Müzesi” adıyla müze olarak kullanılmakta ve içerisinde vakıf teberrukat eşyaları sergilenmektedir.

Üzeri kurşun kaplı olması sebebiyle halk arasında “Kurşunlu Medrese” adıyla da anılan medresede 1960 yılına kadar yüksek dereceli İslam ilahiyatı öğretimine devam edilmiştir (Eyice: 2015). Hüsrev Bey Medresesi ve külliyesi balkanlardaki özgün ve cesim Osmanlı eserlerinden olup, günümüzde de birçok fonksiyonu icra etmektedir ve turistik olarak en dikkat çeken yerlerdendir.

Tabi Osmanlı vakıfları içerisinde medreseleri inşa eyleyen ana vakıflar olduğu gibi bunları yaşatmak için veya destek olmak amacıyla karınca kararınca çeşitli hizmetleri yerine getirmeye gayret eden vakıflara da rastlamak mümkündür.

Bir vakıf ulemaya (eğitim öğretim göreviyle uğraşan) mesken (lojman) tahsisi imkanı sağlarken, bir başkası özel hat dersi verilmesi görevini üstleniyordu. Bir başkası bahar mevsiminin girişiyile öğrencilerin pikniğe götürülmesi şart koşarken, bir başka vakıf öğrenci odalarının eşyalarını koyuyor ve talebelere kış mevsiminde sıcak su ile abdest alma hizmeti sağlıyordu. Bir vakıf taşra okullarına kitap gönderirken diğer bir vakıf öğrenciye burs verilmesi, mürekkep ve kırtasiye giderlerinin karşılanması, bayramlarda talebenin baştan ayağa giydirilmesi, mevsiminde öğrenciye meyve yedirilmesi, mevsim haricinde kuru yemiş ikram edilmesi hizmetini sunuyordu. Bu hizmetleri çoğaltmak mümkündür.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti yöneticileri eğitime büyük önem vererek döneminde cesim eğitim müesseseleri kurmuşlardır.

Osmanlı halkı devlet büyüklerinin kurdukları müesseselerin yaşatılması için büyük çaba sarf etmişlerdir.

Vakfiyelerde dikkat çeken diğer bir hususta yetimlere sağlanan imkân olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakfiyelerdeki en önemli şartlardan birisi yatılı okullarda yetim öğrencilerin barınmasının şart koşulmuş olmasıdır. Eğer mahallede veya civarda bulunan yetimler medreselere yerleştirilir kontenjan artarsa fakir, fukara ve diğer insanların çocuklarının medreseye alımı yapılırdı. Buda sosyal dengesizlikleri ortadan kaldırmak için oldukça

önemli bir durumdur. Hele günümüzde adında vakıf bulunan eğitim kurumlarını göz önüne alacak olursak Osmanlının ne kadar önemli iş yaptığı daha bariz şekilde ortaya çıkacaktır.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren, örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi üzerinde durulmuştur.

3.1. Araştırmanın modeli

Bu araştırmada tarama modeli kullanılacaktır. Arşiv ve Literatür taramasının yapılacağı bu araştırma bu yapıyla tarihsel bir araştırmadır. Çalışma kapsamında;

- Medreselerde yükseköğretim mukayeseli olarak işlenecektir.
- Vakıfların eğitim sistemine katkıları irdelenecektir.
- Eğitim kurumların maddi kaynakları belgelenecektir.
- Osmanlı eğitim kurumların fiziki yapısı ortaya konacaktır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini ve örneklemine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Türk İslam Eserleri Müzesi, Edirne Selimiye Kütüphanesi, Saraybosna Hüsrev Bey Kütüphanesi, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi ve bağlı yazma eserler kütüphanelerindeki vakfiyeler ve vakıf belgeleri oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilecek ve bulgular mukayeseli olarak aktarılacaktır.

Çalışmada veriler konuyla ilgili arşivde mevcut tarihsel belge ve kaynaklardan elde edilecektir.

BÖLÜM 4

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Arapça ve Osmanlı Türkçesi ile yazılan vakfiye ve vakıf belgeleri edebiyat ve üslup bakımından üst seviye belgeler olup, döneminin edebi ve dil sanatlarının uygulandığı hususi belgelerinden olup, bu yönüyle de üzerinde araştırma yapılacak kıymete haizdir.

Diğer bir hususta, her vakfiye ayrı bir hukuki tüzel kişiliktir. Şartları vakıf kurucuları belirler, vakfın kuruluşuna onay veren kadı, hâkim veya naipler Osmanlı döneminde geçerli olan İslam hukukuna aykırı bir durum yok ise vakıf kurucusunun iradesine hiçbir şekilde müdahil olmazlardı. Bu sebeple vakıf hizmetleri arasında çok fazla hizmet çeşitliliğine, günümüzde dahi rastlanmayan dikkat çekici, zarif, naif vakıf şartlarına rastlanmaktayız. Vakıfların hizmet sundukları hayrat yapılar içinde durum aynıdır. Medreseler, mekteplere bir göz atacak olursak, eserlerin fiziki yapılarının ve verilen hizmetlerin vakıf kurucusunun maddi durumuna, kültür seviyesine ve dünya algısına göre değiştiğini görürüz. Bu manada her bir vakıf eğitim kurumunu günümüzde farklı eğitim hizmetleri sunan devlet ve özel eğitim kurumlarına benzetebiliriz. Bu sebeple vakıf eğitim kurumları bu manada da mukayeseli olarak incelenmeye tabi tutulmalıdır.

Başta Osmanlı padişahları, hanım sultanları, devlet erkânı ve hamîyyet sahibi ahalinin Cenab-ı Hakkın “Onlar Allah’a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, hayrat’ta, yani hayrî ve sosyal işlerde birbirleriyle yarış yaparlar, işte onlar kurtuluşa erenlerdir (iyi/erdemli insanlardır)”²⁹

²⁹ K. Kerim, 3/114

"Herkesin (ve her milletin) yöneldiği bir yönü ve yöntemi vardır. Siz Hayrat yapmaya koşun, bu hususta birbirinizle yarış edin..."³⁰ Ayetlerini düstur edinerek hayır yapmada adeta yarıştıklarını müşahede edebiliriz. Vakfiyeler incelendiğinde bu ayetler haricinde yüzlerce ayete ve hadislere atıf yapılması, devlet erkânının ve ahalinin dini nasıl algıladıkları ve emirleri ne şekilde uyguladıkları hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Öyleyse her Müslüman karınca kararınca sahip oldukları mal, mülk, para, ilim, irfan ve emeği insanların hizmetine sunarak bir vakıf insan olmak durumundadır.

Vakfiyelerde geçen "müreffehu'l-hâl, mürtefi'u'l-bâl" veya "asude-hâl, müreffehu'l-bâl" ifadeleri Osmanlı vakıf kurucularının halkın akıl ve ruh sağlığına verdikleri önemi izah etmektedir. Zira sunulan hizmetler sayesinde hizmetlerden faydalanan cümle ahalinin aklı rahat gönlü dingindir.

4.2. Öneriler

Osmanlı'nın en özgün belgelerinden birisi olan vakfiyelerin, yazıldığı dilin (Arapça, Osmanlı Türkçesi) grameri ve belagati açısından tahlil edilerek dil açısından günümüzdeki dil öğretimi ile ilgili eğitim veren kurum ve kuruluşlara katkı sağlanabilir. Hatta bu belgeler müfredata dahi konabilir.

Ayrıca Osmanlı Türkçesi ile yazılan vakfiyeler incelenerek tarihi süreç içerisinde Osmanlıca, Arapça ve Farsça dillerinin etkileşimleri, dillerden birbirine geçen kelimeler ile bu geçişteki anlam kaymaları ve değişimleri ortaya konabilir.

Ayrıca vakfiyelerden tarihi süreçte Osmanlı Medreselerinin fiziki özellikleri, verilen eğitimin boyutu, okutulan dersler, eğitimde ahlakilik, eğitim metodu, eğitim saatleri, öğrenci ve eğitimcide bulunması gereken özellikler, eğitim türleri gibi eğitim ve öğretimle ilgili konularda destek veya referanslar alınarak günümüz eğitim kurumlarında yeni bir metodoloji ortaya konabilir.

Osmanlı padişahlarının vakfiyelerinde geçen "انّ المباني يحكى همة الباني" yani "انّ آثارنا تدلّ علينا فانظروا بعدنا" "yapılar/eserler bânisinin himmetini hikaye eder" veya "انّ آثارنا تدلّ علينا فانظروا بعدنا" "eserlerimiz bizlere delalet eder, bizi yansıtır, [bizi anlamak için] bizden sonra eserlerimiz bakın" ifadesi o insanların medeniyet tasavvurlarını mükemmel bir şekilde

³⁰ K. Kerim, 2/148

ortaya koymaktadır. Selçuklu ve Osmanlı vakıf eserlerin büyük bölümünde Yahya Kemal'in Süleymaniye için terennüm ettiği;

Bir zaman hendeseden abide zannettimdi

Kubben altında bu cumhura bakarken şimdi

Senelerden beri rüyada görüp özlediğim

Cedlerin mağfiret iklimine girmiş gibiyim

Beyitleriyle ifade ettiği ruh halini yakalamak ve yaşamak mümkündür. Türkiye'de bir çok şehrimizde dörtlükte beyitlerde geçen "cedlerin mağfiret iklimi" görmek, yaşamak mümkün olduğu gibi geçmişte Osmanlı coğrafyası dahilinde olup ta günümüzde milli sınırlarımız haricinde bulunan Osmanlı şehirlerinde de belki de daha fazla bu halet-i ruhiyeye kaptırırız kendimizi. Zira kendimizden olan bir şey bulmuşuzdur.

Bu sebeple geçmişimizle bağ kurmada en önemli belgelerimizden olan vakfiyelerin öncelikle dilini çok iyi bir şekilde öğrenmeliyiz ki anlayabilelim, anlayabilelim ki aktarabilelim, aktarabilelim ki yaşayabilelim, yaşayabilelim ki geçmişin sağlam kaynaklarını referans kabul ederek yeni bir medeniyet tasavvur edelim ve hayata geçirelim.

Vakfiyelerde günümüz toplumlarına dini, eğitim, tasavvuf, sağlık, kültür, iktisat, edebiyat, sosyal hayat, şehir, medeniyet tasavvuru gibi konularda rehberlik edecek o kadar çok husus var ki hususları derununa inerek inceleyebilirsek ve doğru bir şekilde yeni nesillere aktarabilirsek belki yeni bir medeniyet tasavvurundan ve ihya ve inşa hareketinden bahsedebiliriz. Vakfiyelerin ve ecdattan bize intikal eden arşivlerdeki belgeler derinlemesine araştırma ve incelemeye tabi tutulur, alanlarında yetkin kimseler tarafından analiz edilirse; ecdadın dini anlayışları ve uygulamaları, peygamber algısı, dinin gereği olarak insanı merkeze koyan, insanın eğitim ve öğretime önem veren ve onun madden ve manen refahını amaç edinen mazimize ait medeniyet tasavvurunu doğru anlayıp belki maziyi temel alarak yeni bir medeniyet tasavvuru inşa ve ihya etme çabalarına girişebiliriz. Zira maziyi anlamadan yeni bir medeniyet tasavvurundan söz edilemez.

Şairin;

Harabiyim, harabati değilim

Kökü mazide olan âtiyim

Beytinde ifade ettiği mazi hepimizin mazisi olup, geriye dönölüp bakıldığında gurur duyulacak bir mazidir. Hele günümüzde İslam coğrafyasının halini gözümüzün önüne getirebilirsek Osmanlı vakıfların ve verdikleri hizmetlerin anlamını daha bir idrak edebiliriz.

Vakfiyeler ve yüzyıllardır vakıflar eliyle sunulan eğitim hizmetleri bütün teferruatıyla araştırılıp, irdelenip, analiz edilip, yıllardır bir temele oturtamadığımız eğitim sistemine bir katkıda bulunup yeni eğitim-öğretim metotları geliştirebiliriz. Zira Osmanlı Devleti'nin başarısının en önemli sebeplerinden birisi de eğitime verdiği önemdir.

Çalışmaya Fatih Sultan Mehmet'in vakfiyesinde geçen bir beyit ile son verelim.

”حیات القلب علم فاغتمه
وموت المرئ جهل فاجتنبه“

Anlamı:

Elden kaçırma asla, kalbe hayat ilimdir

Düşme sakın cehle sen, insan için ölümdür.

KAYNAKÇA

- Abbas Ağa bin Abdurrezzak Vakfiyesi. İMÜF Ev. Müf. d.63 s.16-21.
- Ahmed Ağa bin Mustafa Vakfiyesi, İMÜF Evk. Müf. d.196 vrk:38-39.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle Türkçe*. Ankara: TDK.
- Arsebük, E. (1938) *Medeni Hukuk, Başlangıç ve Şahsın Hukuku*, Ankara cilt; I.
- Berki, Ş. (1962) Vakfın Lüzumu, Faydaları ve Vakıfları Teşvik. *Vakıflar Dergisi* sayı;5.
- Bilge, M. (1994) *İlk Osmanlı Medreseleri* İstanbul: İstanbul Edebiyat Fak. Basımevi.
- Bozdemir, İ. (1991) *Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut, A. (2015). *Belegat-i Müyessera*. İstanbul: İfav.
- Demiraplı, Y. (1997) *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Doğan, C. (2006). Arapça öğretiminde yöntem orijinli problemler ve çözüm önerileri. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21 (2) , 12, 69, 88.
- Elmalılı, M. H. (1327). *Ahkam-ı Evkaf (Taşbasma)*. İstanbul.
- Enver Kadiç, El Yazması *Tarih-i Enveri*, Saraybosna Hüsrev Bey Kütüphanesi, cilt. 1 s. 256-257, cilt.2 s.266.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi I-II*. İstanbul: Eser Neş.
- Eyice, S. (2014). *Hüsrev Bey Külliyesi*, Ankara, DİA, cilt: 13, Diyanet Vakfı Yay.
- Fatma Hanım binti Abdullah Vakfiyesi. İMÜF Üsküdar Mah. d.652 vrk.82.
- Fatma Hanım binti Mustafa Paşa Vakfiyesi, TİEM, Envanter Kayıt No:4645.
- Feyzi Efendi bin Hasan Vakfiyesi, İMÜF, Mahfel-i Şeriyeye Mahkemesi. d.34 vrk:26-27.
- Görevli Tevcih Şahsiyet VGMA, d.177, s.200.
- Hasan Hayri Efendi Vakfiyesi, İMÜF Anadolu Kazaskerliği. d.154 s.194.

Hassa Ekmekçilerbaşı Behram Ağa Vakfiyesi, VGMA, d.578, s.91.

Hatemi, H. (1996). *Vakıf Kurumunun Kökeni Hakkında Düşünceler* 3 Sektör Dergisi Nisan, İstanbul.

Hüsrev Bey'in Arapça Vakfiyesi VGMA, d. 1591 (Müstakil Defter).

İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye I*, İstanbul: İş Bankası Yay.

Kazıcı, Z. (2012 Mayıs) *Osmanlı'da Vakıfların Eğitime Katkısı*. Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri. Ankara: Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı Eğitim Sempozyumu Dergisi.

Kenzî Hasan Efendi ibn Ahmed Vakfiyesi, VGMA, d.583, s.52-53.

Keskioğlu, O. (1953). *Fatih Devrinde İlim*. Ankara: Diyanet İşl. Reisliği Yay.

Koç, C. T. (2015) *Ohrili Sinanuddin Yusuf Çelebi'nin Arapça Vakfiyesainin Dil ve Belagat Açısından Değerlendirilmesi* International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS) Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri. Üsküp.

Köprülü, F. (1938) Vakıf Müesseseleri ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Önemi. *Vakıflar Dergisi* sayı; 1.

Köprülü, F. (1942). Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü. *Vakıflar Dergisi* sayı;1.

Kunter, H. B. (1942). Vakıf Kayıtlar Arşivi'ndeki Tarihî Vesikalar. *Vakıflar Dergisi* sayı;15.

M. Nuri Paşa (1327). *Netayicu'l-Vukuat*. İstanbul: c. II.

Mehmed Kethüda bin Hüseyin Nasrullah Vakfiyesi, VGMA, d.579 s.256.

Nihâyetü'l-İreb (1395/1975). Kahire: Mektebet el-Arabi, cilt7.

Osmanlı Ansiklopedisi (1997). İstanbul: Ağaç Yayıncılık, cilt.1.

Ömer H. (1307). *İthafu'l-Ahlâf fi Ahkami'l-Evkaf*. İstanbul.

Önder, M. (1995). Konya'da Karatay Medresesi Portali. *Vakıflar Dergisi*, sayı;25.

Özbay, M.(2002). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretimi. *Türk Dili* 602 (2),112-120.

Öztürk, N. (1999). Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları. *Osmanlı Ansiklopedisi*; cilt:5. Yeni Türkiye Yay.

Pakalın, M. Z. (1988). *Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri Sözlüğü* cilt. 1,2,3. İstanbul: M.E.B Yay.

Sabri Mehmed Efendi Vakfiyesi, İMÜF Ev. Müf. d.67, s.85-92.

- Saffet Bey Vakfiyesi, VGMA, d.608/1, s.251.
- Selçuk Hatun Vakfiyesi, VGMA, d.608/2, s.384.
- Selim Ağa bin Abdülmennan Vakfiyesi, VGMA d.578, s.118.
- Semira, K. (2014). *El-Câhiz ve Belâgat*. İstanbul: Etkileşim Yay.
- Seyyid Ahmet Haşim (2013). *Cevâhiru'l-Belâga* Beyrut: Dar Al-Marefah.
- Sultan Selim Han-ı Sani (II. Selim) Arapça Vakfiyesi, Edirne Selimiye Kütüphanesi, Envanter No:4754
- Şevket Süreyya (1996). *Sicilli Osmani*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. cilt. 5.
- Şeyhulislam Feyzullah Efendi Vakfiyesi, VGMA, d.571, s.117.
- Tekindağ, Ş. (1975). Medrese Dönemi. *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi Dergisi*. İstanbul.
- Tosunzade Mehmet bin Halil Vakfiyesi, VGMA, d.988, s.78.
- Tuncer, O. C. (2012). *Vakıf Medeniyetinde Eğitim Yapılarının Mimari Özellikleri*. Ankara: Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı Eğitim Sempozyumu'nda Sunulmuş bildiri, Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı Eğitim Sempozyumu Dergisi.
- Unan, F (2003). Fatih Külliyesi. Ankara: TTK Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yay.
- Ülken, H. Z. (1971). Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği. *Vakıflar Dergisi*, sayı; 9.
- Ümmügülüm Hanım Vakfiyesi, VGMA, d.579, s.45.
- Ünver, S. (1946). *Fatih Külliyesi*, İstanbul: İst. Ün. Yay.
- Yazgan, T. (1987). Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar. *VI. Vakıf Haftası Kitabı* (1986 Aralık).
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi* Ankara: Türk Tar. Kur. Yay.
- Yüksel, H. (2006). Anadolu Selçukluları'nda Vakıflar. Ahmet Yaşar Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (s.309-325). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

EKLER

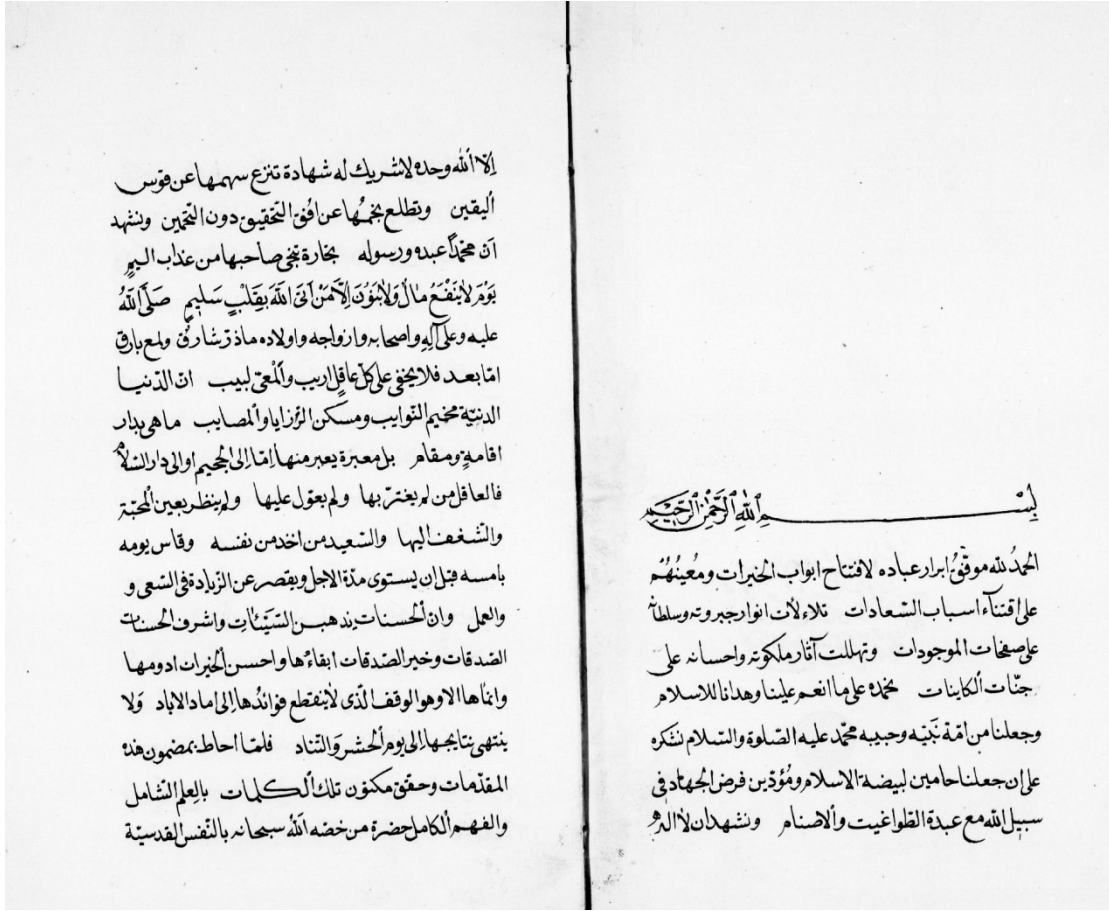

Ek-1: Sultan Selim Han-ı Sani Vakfiyesi Giriş Sayfası.

Ek-2: Edirne Selimiye Medresesi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله موفقاً بابرار عباده لافتتاح ابواب الخيرات ومعينهم
على اقتناء اسباب السعادات تلاءمات انوار جبروت وسلطان
على صفحات الموجودات وتهللت آثارها كوكب واحسانه على
جنت الكائنات فحمد على نعم علينا وهذا نال الاسلام
وجعلنا من امة نبهه وحبيه محمد عليه الصلوة والسلام نشكره
على ان جعلنا حاميين لبيضة الاسلام ومؤذين فرض الجهاد في
سبيل الله مع عبدة الطواغيت والاضنام ونشهد ان لا اله الا الله

الا الله وحده لا شريك له شهادة تنزع سهرهما عن قوس
اليقين وتطلع بجزئها عن افق التحقيق دون التعمين ونشهد
ان محمداً عبده ورسوله بخارة نبي صاحبها من عذاب اليم
يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم صلى الله
عليه وعلى آله واصحابه وازواجه واولاده ما ذكر شارح بلع بارق
اقابعد فلا يخفى على كل عاقل اريب والمعنى لبيب ان الدنيا
الدنية محتجيم التوايب ومسكن الرزايا والمصاب ما هي بدار
اقامه ومقام بل معبرة يعبر منها انما الى المحيم والى دار السلام
فالعاقلة من لم يعتر بها ولم يعول عليها ولم ينظر بعين الخيرة
والشغف اليها والتعبد من اخذ من نفسه وقاس يومه
بامسه فيل ان يستوى مدة الاجل ويقصر عن الزيادة في السعي و
والعمل وان الحسنات ندهس السيئات واشروا الحسنات
الصدقات وخير الصدقات ابقاؤها واحسن الخيرات ادومها
وانما هال الا وهو الوقف الذي لا ينقطع فرائدها الى امد الاباد ولا
ينتهي نتائجها الى يوم الحشر والتناد فلما احاط بمضمون هذه
المقدمات وحقق مكنون تلك الكلمات بالعلم الشامل
والفهم الكامل حضرة من خصه الله سبحانه بالنفس القدسية

Ek-4: Saraybosna Hüsrev Bey Medresesi.

GAZİ GELECEKTİR..